מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · יפה ענף

יפה ענף על רות רבה

רבי שמואל יפה אשכנזי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

יפה ענף על רות רבה

רבי שמואל יפה אשכנזי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/יפה-ענף-על-רות-רבה/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה 202611200317-v39 של הספרייה.

תוכן העניינים

פתיחתא 5
פסקה א 5
פסקה ב 6
פסקה ג 7
פסקה ד 8
פסקה ה 8
פסקה ו 9
פסקה ז 10
פרשה א 11
פסקה א 11
פסקה ב 11
פסקה ג 13
פסקה ד 13
פסקה ה 14
פרשה ב 14
פסקה א 14
פסקה ב 15
פסקה ג 16
פסקה ד 16
פסקה ה 16
פסקה ו 16
פסקה ז 16
פסקה ח 17
פסקה ט 17
פסקה י 18
פסקה יא 18
פסקה יב 18
פסקה יג 18
פסקה יד 19
פסקה טו 19
פסקה יז 19
פסקה יח 19
פסקה יט 19
פסקה כ 20
פסקה כא 20
פסקה כב 20
פסקה כג 20
פסקה כד 21
פרשה ג 21
פסקה א 21
פסקה ב 21
פסקה ג 22
פסקה ד 23
פסקה ה 24
פסקה ו 24
פסקה ז 25
פרשה ד 25
פסקה א 25
פסקה ב 26
פסקה ג 26
פסקה ד 28
פסקה ה 28
פסקה ו 29
פסקה ז 30
פסקה ח 30
פסקה ט 30
פרשה ה 31
פסקה א 31
פסקה ג 32
פסקה ד 32
פסקה ה 34
פסקה ו 34

פסקה ז 35
פסקה ח 35
פסקה ט 36
פסקה י 37
פסקה יא 37
פסקה יב 37
פסקה יג 37
פסקה יד 37
פסקה טו 37
פרשה ו 38
פסקה א 38
פסקה ב 39
פסקה ג 39
פסקה ד 40
פרשה ז 41
פסקה א 41
פסקה ב 41
פסקה ד 42
פסקה ה 42
פסקה ז 42
פסקה ח 43
פסקה ט 43
פסקה י 43
פסקה יא 43
פסקה יב 44
פסקה יג 44
פסקה יד 45
פסקה טו 45
פסקה טז 45
פרשה ח 45
פסקה א 45

פתיחתא

פסקה א

שמעה עמי ואדברה אר"י אין מעידין אלא בשומע. משום דק"ל בקרא דמשמע שהקב"ה לבדו ידבר אל העם כי ישמעו מה שידבר להם באזניהם. והקב"ה הלא לא ידבר לעמו רק ע"י נביא. וגם קשה במה שאמר ואדברה משמע שידבר להם חדשות והתורה הלא כבר נתנה לישראל. לכן מפרש את המקרא כי קאי על הדין. ויען דאין מעידין אלא בפני בעל הדין לכן אמר אין מעידין אלא בשומע שישמעו מה שיעיד בהם. ולר"י אתא לומר שישמעו ויבינו אלה הנקרא עמי מפני דבור הר סיני. ור' יוחנן השיב עוד שמעה לשעבר ר"ל שישמעו בתורה מה שנתנה לשעבר. ואדברה ר"ל שעוד ידבר להם תורה כמ"ש בחזית פ' ישקני וכן בויק"ר פי"ג שאז יחדש הלכות. ועוד השיב שמעה בעוה"ז כדי שאדבר סניגוריא עליכם לעתיד:

לשעבר היו קרויין ישראל כשאר כל האומות. פי' ששמם היה על שם ראש משפחתם וכמו בשאר העמים. ומעת שנתקרבו לה' ע"י קבלת התורה נקראו עם ה'. ובב"ר משמע דלשעבר היו נפרדים כל אחד להיות משך זרעו לאומה בעצמה ועכשיו נתיחדו ע"י התורה להיות לעם אחד:

שעתידין לקטרגם כו'. עמ"ש בחזית בפסוק אני חבצלת:

קאמיא קיימיא גרסינן. ופי' דדריש ה"א אשר בין ק' למ' כי הוא בא תחת היו"ד וכאלו כתיב קיימיא. מהוראת עמידה וקימה:

חייך שאני מדבר בצדקה כו'. דכתיב אנכי מדבר בצדקה רב להושיע ורישא דקרא מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה ולפי שמזכיר פורענותם דשרי אדום יקטרגו על זה מה נשתנה אלו מאלו קאמר שה' מליץ עליהם להושיעם מפורענות דאדום:

בצדקה שעשיתם עם עצמכם על שקבלתם את תורתי. הנה באמת זה לא נחשבת לצדקה אם האיש דורש טובת עצמו. אבל קבלת התורה הפיצה אור בהיר על כל העולם. כי הכופרים בתורה כופרים ג"כ בהשגחה ובהשארת הנפש והתורה היא המלמדת לכל בני תבל כי יש אלהים השופט ומשגיח על כל הארץ וגומל טוב ומשלם רע בעולם הנצחי ולכן הזכות הזה אשר דרשו טובת נפשם וקיבלו את התורה. ומידם היתה האמונה הזאת להאיר עיני יושבי הארץ. הזכות הזה יגן עליהם כי לא יאבדו ולא יסופו בגיהנם. אף כי הרבו לחטוא יקבלו עונש על חטאתם ואת נפשם יציל ה' מכליה ומאבדון:

דאר"ה בשם ר"א. עיין בחזית על פסוק דמיתיך רעיתי ומ"ש שם:

הייתי מכלה אתכם. כמו שארז"ל שכפה עליהם הר כגיגית ואמר אם תקבלו התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם:

דייך שאני פטרונך. פי' אחרי שהם מאמינים שה' מגן להם ומשגיח עליהם זה יספיק להם להצילם. ובירושלמי על פסוק כל הנקרא בשם ה' ימלט שמפני הקריאה בשמו יתברך ימלטו:

מה פטרונא מהני בדינא. כיון דהדין מחייבם לא יוכל הפטרון להושיעם:

ולא ייחדתי שמי כו'. [פי' כי ע"י ישראל נודע כי הוא האלהים על כל הארץ ועל כל הגוים ולכן נקרא אלהי ישראל]:

פתר קרייה במשה כו'. ביאור הדברים ע"פ מ"ש בב"ר פ"צ והיית רק למעלה יכול כמוני ת"ל רק שבא להעלות מעלתם שאין למעט ממנו רק כבוד ה' יתברך אבל הם עליונים אפי' על המלאכים. ושמא בא פה להזהיר למשה כי אע"פ שהגדלתיך על פרעה מ"מ תחלוק לו כבוד כי אנכי דיין על גבך ואצוך לחלוק לו כבוד וכן הוא בשמ"ר פ"ו. וכמו כן הדורש בישראל או בדיינים יתפרש ג"כ. כי לא יתפארו כעוזם בשאתם וביתרונם אבל ידעו כי ה' הוא השליט עליהם והוא צופה במעשיהם:

פסקה ב

ע"י שנתעצלו ישראל כו'. ודריש ע"י עצלה תפיל הקב"ה תרדמה זו שביתה וביטול וכמו רוח תרדמה דהיינו מרמטה כדאיתא בב"ר פי"ז:

ע"י שנתגעשו. יש גורסין לפי שנתעצלו וכ"ה בקה"ר בפסוק טוב שם לפי שנתגעשו ונתרשלו:

וזה עוסק בפצומו לפיכך נתעצלו מעשות גמילות חסד כצ"ל. והטעם למה המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקברו בחייו הוא כי בספדו את המת הוא מראה לכל כי אף שגופו מת מ"מ נפשו חיה תחיה לעד. וראוי לנהוג כבוד ולהתאבל גם על גופו אשר בו שכנה הנפש הנצחי. אבל המתעצל בהספדו הלא יתן מקום לחשוב כי כמות הבהמה כן מות האדם. ויתרון ושארית לו במותו אין. לכן ראוי לקוברו בחייו. כי מה הוא חייו אם אין לו שארית במותו:

על שהיו מרמין להקב"ה. המשך הדברים וחבורם כן הוא. כי אם דורו של יהושע האריכו ימים ושנים אז למדו גם הדור אשר קם מאחריהם לעבוד את ה' בכל לבב. ולא נתעו ללכת אחרי אלילי ארץ כנען. אבל בשביל שנתעצלו בהספדו של יהושע. ולכן אך ימים האריכו ולא שנים כדאיתא בשבת פ' האורג. וכיון שמתו מיד ולא היה לדור הקם מאחריהם

מורים באמונה ללמד להם דרך ה' ולכן נתעו לעבוד את ה' ברמיה ויש מהם אשר עבדו את אלילי כנען לכן הסיר הקב"ה מהם את רוה"ק. ודבר ה' היה יקר בימים ההם:

ע"י שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה כו'. לכאורה כיון דתשובה איננה אלא חרטה ועזיבת חטא מה טורח אית בזה. ואיך שייך בזה עצלות. ושייך בזה רק מניעת הרצון וקשיות עורף אבל לא עצלות. אבל באמת תשובה שלימה היא לעשות מעשים טובים כנגד מספר החטאים אשר עשה וכמו שדרשינן בויק"ר פכ"א אם עשית חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצות וכו' ובזה היו מתעצלים לעשות חבילות של מצות. וכיוצא בזה יתפרש הא דאמרינן במדרש קהלת בעצלתים ימך המקרה ע"י שנתעצלו מלעשות תשובה:

רבתה הנבואה כדי שיהא הנביאים מוכיחים אותם ומקרבים אותם לתשובה. ותרדמה זו היא תרדמת נבואה ע"ד ותרדמה נפלה על אברם כדאיתא בב"ר פי"ז:

נפל שעריהון דפוריא. נתרבה שער הפירות כלומר שהזילו ונתרבה השער שבשוק שנותנים כ"כ מדות לסלע. וי"ג דפירייא בהדיא:

תקום וכול גרסינן. פי' קום ומדוד מלשון וכל בשליש. אחרי אשר הכל מוכן לפניך השק והמעות והמדה. קום מדוד וכן זימן ה' נביאים רבים להוכיחם ולהשיבם שיהיה נקל להם לשוב בתשובה:

דא"ר דרוסא. עמ"ש בזה בשי"ר על פסוק נופת תטופנה:

חי ה' אשר עמדתי לפניו. וסיפא דקרא כי אם יהיה השנים האלה טל ומטר ומאז התחיל הרעב:

בימי שופטים שנכשלו כמה פעמים בעבודת כוכבים. ובשביל זה תפיל תרדמה נתמעטה הנבואה. כי גם הוא דריש תרדמה על נבואה:

פסקה ג

שהוא מתהפך ובא כו'. ופי' הפכפך ע"ד אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום כ"ה מתהפך תמיד בגזרותיו וכן מפרש מתהפך בתחבולותיו. ובמרמה יחפוץ ללכדם:

אייתי ארנונך כו'. הערוך פי' כי ארנונא הוא דורון לארוחת השלטון העובר ממקום למקום. ובריש פסחים משמע דארנונא הוא מס שנוטל מהבהמות ומהלחם:

זר למילה. שמשך ערלתו. וי"מ דערל ממש היה ומה שלא מל אותו יצחק לפי שהיה אדמוני והיה ממתין עד שיבלע דמו כההיא דר' נתן בפר"א דמילה. וכשגדל מיחה על עצמו:

שהוא נוהג עמו במדות ישרות. פי' אע"פ שהיה רשע לא קפח ה' שכרו בעוה"ז על מעט המצות אשר היו בידו כמו כבוד אב וגמ"ח וכיוצא ולכן הצליח במעשיו ועמ"ש בזה בב"ר פי"א:

ד"א הפכפך וגו'. אלו או"ה שהם מתהפכים על ישראל ואומרים הב הב. איש שהם באים מנח וכו' כ"ה גירסת הילקוט:

ר' אחא אמר כו'. בילקוט הגירסא כן הוא הפכפך דרך אלו ישראל שנאמר כי דור תהפוכות המה. איש ואיש ישראל נשבע. וזר שעשו עצמן זרים להקב"ה וזך ישר פעלו זה הקב"ה כו' אמר הקב"ה בני הפכפכים הם. סרבנים הם טרחנים הם. לכלותם אי אפשר להחליפן אי אפשר להחזירם למצרים אי אפשר וכו' ע"כ ולפ"ז מפרש הפכפך משום שהם דור תהפוכות שאינם עומדים אל ענין אחד וכמו בנים לא אמון בם וכדלקמן. והדר מפרש ליה על שהם מהפכים בדברים שהם טרחנים וסרבנים והקדים בדרש הזה שהם טרחנים וסרבנים יען דדריש שהיו שופטים את שופטיהם כדלעיל לכן אמר שהם מטריחים את שופטיהם ומסרבין את דינם ומבזים אותם:

לכלותם א"א. כדדרשינן חצי אכלה בם חצי כלים והם אינם כלים. וכן כתיב לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וכתיב ולא דבר ה' למחות את שם ישראל. ולהחזירן למצרים א"א כדכתיב כי את אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפון לראותם עוד עד עולם. ולהחליפם באומה אחרת א"א שהרי נשבע על זה כדאיתא באיכה רבתי בעובדא דחנה ושבעה בניה:

פסקה ד

במרוצה. לפי ענינו נראה שהוראתה עזות וגסות הרוח. ובילקוט גריס בטרוניא ופי' בעל כח ועלילה:

אין בכם אמונה של ממש. כי גם באמרם נעשה ונשמע. לשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו את העגל. ומ"ש אין אתם מאמינים לדבריכם פי' כי איש לא יאמין ברעהו ולא יבטח בו כי שוא ידברו. ותתהפכו מדעה לדעה ואין בכם קביעות ודעה חזקה:

לא פתח אחד מהם לומר אמן. שלא היו מאמינים שברכת הנביאים מועילה ולכן לא חששו לענות אחריהם אמן:

פסקה ה

כשועלים בחרבות וגו'. הוא בא לתרץ למה תלה הרעב בימי שפוט השופטים. ומשני שלקנתר את אלימלך בא אשר הוא היה שופט ומיד כשבא הרעב ברח והלך לו ולא

השתתף בצערו של רבים. ואולי אם היה עמהם והצטרף את עצמו בתפלת ישראל ועשה צדקה וחסד. אז חדל הרעב מהארץ:

למה היה משה דומה כצ"ל. וטעם הדרשה כי בקרא כתיב לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר. ומדלא כתיב לא עליתם בפרצות לגדור גדר. משמע כי הקרא מיירי בשני דברים נפרדים. וזה אם בא פרץ בעם לא עליתם בעצמכם לסתמו ועוד דבר כי לא גדר גדר אשר נפל. אשר זה מצינו במשה כי הזכיר תמיד זכות שלשת אבות וגדר את העם משלש רוחות. והרוח הרביעי אשר היה פרץ פתוח נצב שם בנפשו לסתום הפרץ. שאמר ואם אין מחני נא מספרך. ולפי מ"ש בש"ר שזכר זכות ג' אבות. שאם יתחייבו שריפה תעמוד להם זכות אברהם שירד לכבשן האש. ואם יתחייבו הרג תעמוד להם זכות יצחק שפשט צוארו על גבי המזבח. ואם חייבים גלות תעמוד להם זכות יעקב ונכון לומר שהכוונה באומר רוח רביעית על הסקילה שהיאעיקר דין של עבודת כוכבים. כי לא מצא באבות זכות כנגדם ולכן שם נפשו להצילם מזה במסרו נפשו במקומם [באמרו מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלוני] ולפ"ז ניחא שלא זכר שם סקילה:

פסקה 1

סובלין אין כתיב כאן. פי' כי אם תפרש שהמה מסובלים בשביל שנושאים סבל ומשא של העם. דא"כ היה לו לומר סובלים בפועל ולא בפעול. ומדכתיב מסובלים מפרש שהפועלים המה הקטנים הסובלים משאת וסבל הגדולים. והגדולים המה פעולים כי מטילים עליהם משא וסבל. והנה ידענו כי בשביל שלשה חטאים תבוא המגפה בעולם. הא' אם יעיזו פנים כנגד הגדולים ראשי העם וכמו זמרי בן סלוא דאמרינן שתפס את כזבי בת צור בבלורייתה והוליכה למשה ואמר לו זו אסורה או מותרת וא"ת אינה מותרת בת יתרו מי התיר לך ותפרץ אז מגפה בעם. וכן המורים הלכה בפני רבם מביאים מגפה וכמו שאמרו בפ' הדר שבני אהרן הורו הלכה לפני רבם ומצינו שם מגפה ותצא אש מלפני ה'. וכן אם יריבו עמהם וכמחלוקת קרח ועדתו במשה ומצינו שם מגפה. אבל אם הקטנים סובלין את הגדולים. ונכנעים מפניהם אז אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ממגפה בעם:

וריש לקיש מסרס קרא אל תקרא מסובלים אלא מסבלים כצ"ל [ולפ"ז מהפך את הבינוני פעול לבינוני פועל וכמו בת בבל השדודה יתפרש כמו השודדה וכמ"ש שם המפרשים] ולפי פירושו יתפרש הקרא שהגדולים מעבירין על מדותיהן וסובלים את הקטנים ומכ"ש שהקטנים סובלים את הגדולים ויהי' שלום בארץ ומצינו דגלות באה לעולם על עבודת כוכבים וג"ע וש"ד כדאיתא בפרק חמישי דאבות ושנאת חנם קשה

מכולם כדאיתא בפ"ק דיומא. וע"ז אמר כיון דלא תהיה שנאת חנם לכן ימלטו מגלות הבאה בשביל שלשה דברים. וכנגד ג"ע אמר אין פרץ הנאמר בגלות ופרצים תצאנה וזה הוא רמז על ג"ע דלעיל מיניה כתיב כה אמר ה' פרות הבשן העושקות דלים ואמרינן בפרק אלו טריפות כגון הני נשי דמחוזא דאכלין ולא עבדין והבטלה מביאה לידי זמה כדאיתא בכתובות. וכנגד ש"ד אמר ואין יוצאת דכתיב שלח מעל פני ויצאו. וזה על ענין ש"ד דכתיב התם בגלל מנשה בן חזקיהו מלך יהודה על אשר עשה בירושלים והיינו מה ששפך דם נקי דכתיב וגם דם נקי שפך מנשה הרבה וגו' ומזה ילפינן בפ"ק דיומא שבעון ש"ד גלות באה לעולם. וכנגד עבודת כוכבים אמר ואין צוחה והיינו קול שועת בת עמי דמשמע על גלות דכתיב מארץ מרחקים ושם כתיב מדוע הכעיסוני בפסיליהם הלא קאי על עבודת כוכבים:

ה' במשפט יבוא וגו'. ואע"ג דבקרא מפורש גזלת העני בבתיכם מ"מ אין סברא כי זקני העם ושריו יגזלו בידיהם. רק שלא ישאו במשאת העם ולא ימחו בעושקים ובגוזלים לכן נחשב העון עליהם. וז"ש מה לכם תדכאו עמי אחרי שאין אתם נושאים במשאם מה לכם לדכאותם שיהיו נשמעים לכם:

פסקה ז

המדרש הזה עלה בידינו מהגולה. עמ"ש בזה הענין בב"ר פמ"ב ובויק"ר פ' י"א. ושם הגירסאות משונות קצת וע"ע מ"ש בזה בפתיחתא לאסתר רבתא:

חמשה בימי הם. פי' שחמש צרות הללו היו כוללות ויצאו על כל הכלל. וכמו בענין אחשורוש שגזר להשמיד ולאבד את כל היהודים וכמו כן בימי אמרפל באפיסת הצדיק שמגין על כל הדור כלו ע"ד טול לו הרב וכו' וקשה סילוקן של צדיקים וכו'. וכן ויהי בימי אחז דהיתה הצרה באפיסת החכמים המלמדים דעת את העם. וכן ויהי בימי יהויקים שהיתה הצרה בתורה שעברו עליה וכל ישראל עריבין זה לזה וכשלו איש באחיו לכן היא צרה כוללת. וכן ויהי בימי שפוט השופטים שהוא עוות הדין כי על הדין העולם עומד:

וימנע מרשעים אורם. אע"ג דנמנע גם מהצדיקים ולמה אמר מרשעים. אבל דריש המ"ם של מרשעים למ"ם הסבה ופי' בשביל הרשעים מנע האור מהעולם:

פרשה א

פסקה א

ששפטו את שופטיהם. כדאמרינן לפני זה היה אדם מישראל עובד עבודת כוכבים כו' והיה הוא בא ומלקה הדיין. ואמר עוד ואוי לדור ששופטיו היו רעים כמו שמשון שהלך אחר עיניו כדלקמן וצריכים להשפט. ומביא ראיה רק אל הראשון מקרא וגם אל שופטיהם לא שמעו אבל לזה ששופטיו היו צריכים להשפט זה לא צריך לראיה כי ידוע הוא. ובשאלתות גרס לפני שנאמר וגם אל שופטיהם וגו' אוי לדור שאין שומעין לשופטיהם וע"ז מביא הראיה מקרא. ואע"ג דזה בכלל ששפטו את שופטיהם אבל זה היה רק במתי מספר. אבל לא שמעו לשופטיהם היה ברב העם:

ברק ודבורה כו'. לדבורה לא שמעו משום שהיא אשה ואמרינן בשוח"ט חשיך דרא דאיתתא דַּבֵּר יתה. וגם מפני שהיתה מתייהרת כמ"ש פ"ק דמגילה לא יאי יהירותא לנשי. ובפסחים בפ' אלו דברים ילפינן מדבורה שכל המתיהר נבואתו מסתלקת ממנו. ולברק לא שמעו מפני שהוא עשה עצמו טפל לה כדאיתא בב"ר פל"ט. והאומר שמגר ואהוד טעמו משום דלא מצינו בהם במקרא ששפטו את ישראל ורק שהושיעו אותם מאויביהם מוכיח מזה שמשפטם לא היה כתיקונו. ואע"ג דבגדעון נמי לא אשכחן ששפט את ישראל מ"מ כיון שהכתוב מרבה לספר בשבחו לא מסתבר שהיה מהירודים והשפלים:

ויעל. לא מצאתי טעם למנותה מהשופטים כיון שלא מצינו בה נבואה ושררה [ואולי צ"ל וירבעל ונפל הר' והב' אחר היו"ד. ונמצא בכתוב כי רבים קמו עליו על אשר נתץ את המזבח. ורק באחרונה בחרו בו. כי ימשלו בו]:

פסקה ב

בשעה שבעליהון מבזין אותן. כגון חכם שיושב ודורש בצבור לא תלוה ברבית והוא מלוה ברבית לא תגזול והוא גוזל כדאמרי' בב"ר פ"ב וע"כ גם הם חוטאים ואינן חוששין לדבריו:

ועבדיה שמועה. פי' ברישא אמרו זאת למילתא בעלמא אימתי ד"ת מתבזין כו' ואתא ר' יעקב ואסמכיה אקרא כדבר הלמד מפי השמועה ודריש כי זנתה אמם זו התורה אשר היא אם לבינה נתבזה. הובישה הורתם כי המורים אותה הובישו אותה בפני העם הרואים אשר המורים עושים להיפך מאשר צותה התורה ויתפרש הורתם כמו הוראתם והמה מתביישין בשביל ההוראה אשר הם מורים:

שהיה מסכן. מפורש בפרק הנודר מן המבושל שבתחלה היה עני גדול שהיה ישן על גבי תבן והלך ללמוד תורה כ"ד שנה והביא עמו כ"ד אלף תלמידים ושוב נתעשר הרבה:

מלמד שהדיין שמקלקל הדין קרוי ה' שמות כו'. הנה נקרא עול משום לא תעשו עול במשפט. והעול הוא תועבה שנאמר כי תועבת ה' כל עושה עול. והתועבה נקרא שקץ וחרם שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמהו שקץ תשקצנו כדפי' רש"י בפ' קדושים ונקרא שנוי דכתיב ולא תקים לך מצבה אשר שנא ה' אלהיך ודרשינן ליה במעמיד דיין שאינו הגון כדכתב הרמב"ם ז"ל פ"ג מהל' סנהדרין והחזיק דבריו מהרי"ק בשרש קי"ז. ונקרא בה' שמות אלו משום דיש ה' סבות שבעבורן יקלקל הדיין את הדין. הא' מפני הכרת פנים שיחפוץ לזכות את אוהבו ולחייב את שונאו וע"ז נקרא עול וכדכתיב לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול נראה שהעול הוא בשביל שמטה את הדין בשביל נשיאת פני הנידונים. והב' מפני היראה שלא ישנאנו המתחייב ויזיקנו אם הוא גברא אלמא. וע"ז נאמר לא תגורו מפני איש ובשביל זה נקרא שנאוי היפך מחשבתו כי החונף לרשע סוף נופל בידו. והג' בגובה לבו לא יאבה לדקדק בדין עני ואביון שהוא דבר קל בעיניו ויעוות לפעמים המשפט בחפזו הפך מ"ש כקטן כגדול תשמעון וע"ז נקרא משוקץ ונבזה. להיותו מבזה ומשקץ ענות עני. הד' בשביל שוחד וע"ז נקרא חרם שבמקום שחשב להרויח ממון יחרם כל רכושו. וההי' מבלי הדעת וע"ז נקרא תועבה וכדרך שאמרו בנדרים מאי תועבה תועה אתה בה. ואת כל אלה זכר המשורר באומרו עד מתי תשפטו עול כנגד הא'. ופני רשעים תשאו סלה כנגד הב'. שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו כנגד הג'. לא ידעו ולא יבינו היא הה'. בחשכה יתהלכו והיא הד' כי נטילת שוחד הוא בסתר והי' במחשך מעשהו. ולפי חטאו בשביל ה' סבות האלו לפני ה' אמר כי הקב"ה קורא עליו ה' שמות. על הא' נקרא רע. כי רוע לב הותל הטהו להטות משפט מחמת אהבת ושנאת הנידונים. ועל הב' נקרא מנאץ ונעשה שונא להקב"ה תחת אשר לא חפץ להיות שונא לרשע ולהרשיעו במשפטו. ועל הג' נקרא מפר ברית. כי הקב"ה אף שהוא גבוה מעל גבוה ישכון גם את דכא ושפל רוח. והוא לא חפץ להביט בשפלים. ועל הד' נקרא מכעיס ע"ד ושוחד בחיק חמה עזה שאמרו בפ"ק דב"ב מכאן שכל דיין המקבל שוחד מביא חמה עזה לעולם. ועל הה' נקרא ממרא דשגגת תלמוד עולה זדון והוא כזקן ממרא בטעותו בתלמודו. וההי' אלה גורמים חמשה דברים לעולם. כנגד הא' מטמא את הארץ בהחניפו להכיר פנים ע"ד ולא תחניפו וגו' ולא תטמאו את הארץ. וכנגד הב' מחלל את ה' כי יירא מחמת בשר ודם ולא ייראו את ה' אשר לו המשפט. וכנגד הג' מסלק את השכינה המשגחת בשפלים. וכנגד הד' מפיל ישראל בחרב כדכתיב שוחד לקחו בך למען שפך דם. וכנגד הה' מגלם מארצם ע"ד לכן גלה עמי מבלי דעת:

רע מנאץ כו'. נקרא רע דכתיב ולא תהיה אחרי רבים לרעות. וכן כתיב לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע ומוקמינן במעמיד דיין שאינו הגון שהוא כמקדיש בעל מום למזבח כדכתב מהרי"ק בשרש קי"ז שמעינן דאקרי רע ומדכתיב ובוצע ברך נאץ ה' ודרשינן בסנהדרין פ"ק כי הבוצע נקרא מנאץ וכ"ש המקלקל את הדין דמקרי מנאץ. והמנאץ נקרא מפר ברית דכתיב ונאצוני והפר את בריתי. והרע נקרא ג"כ מכעיס דכתיב ועשיתם את הרע להכעיסו. ואיקרי נמי ממרא דכתיב אך מרי יבקש רע:
במשפט בדין דומיא דלא תעשה עול במשפט קמא. דלא תימא משפט זה פירושו במשפט של מדה ומשקל שהוא לשון סדר והנהגה וכמו שמצינו פעמים רבות לשון משפט להוראה זו:
למה נאמר לא תעשו עול במשפט. במדה מלמד שהמודד נקרא דיין. כ"ה הגירסא בת"כ:
בא זדון וגו'. וקאי על עשו כדדרשינן בב"ר פס"ג:
אפשר כן שדוד כו'. ומפרש הכתוב האזכה במאזני רשע. הלא זה אי אפשר לומר ולכן ובכיס אבני מרמה כי המשתמש באבני מרמה ירד מנכסיו ולא יהיה לו ממון בכיסו:

פסקה ג

ברכות מברכות לבעליהן כו'. כלומר היושר הוא סבת הברכה והגזל סבת הקללה. וקרי ליושר וגזל ברכה וקללה לפי שזה מבורך מהקב"ה ומהבריות וזה בהפך:
ואם עשית כן יהיה לך. כי שתי פעמים כתיב בקרא יהיה לך ושתי פעמים לא יהיה לך והאחת מיותרת לכן דריש כי פעם אחת לא יהיה לך הוא לקללה וכן פעם אחת יהיה לך הוא לברכה. וע' בויק"ר פט"ו ושם הנוסחא יותר מבוררת:

פסקה ד

עשרה שני רעבון גרסינן. ופי' י' פעמים מוזכרים בקרא שהיו שני רעבון. אבל מלבד הנזכרים בקרא יוכל להיות שהיו עוד רבים וע' בב"ר מ"ש שם ע"ז:
עיקר אוותנטייה שלו כצ"ל. ופי' עיקר שורש הרעב ותקפו לא היה ראוי לבוא אלא בימי שאול שהרי בעבור חטאו בא רעב זה כדכתיב אל שאול ואל בית הדמים. ורק מחמת שהיה שאול גרופית של שקמה פי' חלשים וחדלי כח ולא יכלו לעמוד מפני הרעב לכן בא בימי דוד שהיו גבורים ואמיצי כח ויכלו לעמוד ברעב:
לזגג שהיתה בידו כו'. פי' אם המזגג חפץ לנסות אם יש כח בהיתד לתלות בו קופתו מנסה בראשונה את כח היתד ואח"ז כשיודע שהיתד יכול לסבול הקופה תולה עליו. כן הקב"ה לא הביא הרעב עד שידע שהדור יכול לסבול אותו (וע"ש בב"ר הגירסא יותר מבוררת) וזה שקרא עליהון ר' ברכיה נותן ליעף כח כדי שיתקיים ולא יחלש וימות.

וכן כאן הביא הרעבון בגבורים שיסבלו עיפות הרעב ולא בחלשים שימותו שאינו חפץ בהשחתת העולם:

רעב של בצורת. שהגשמים נעצרים לפרקים והתבואה קצתה גדלה (וע' בויק"ר פי"ט) ושל מהומה הוא רעב הבא לא מעצירת גשמים אלא שהעיר הי' במצור ולא היו יכולין לצאת להביא מזון כלל:

מ"ב סאות היו נמכרין במנה ונעשו מ"א כי נתייקר השער. ומביא הברייתא דלא יצא אדם לחו"ל אא"כ היו סאתים לקוחות בשקל. ובמנה יש כ"ה שקלים (כי שקל וסלע אחד הוא ורק שקל הוא בלשון מקרא וסלע הוא בלשון משנה). וא"כ כדין יצאו אבימלך אם מ"א הי' במנה ויקשה למה נענש אבימלך. ואע"ג דרשב"ג חולק ע"ז. מ"מ הלכתא כת"ק בברייתא נגד רשב"ג. ומשני ע"י שהפיל לבן של ישראל עליהם. שע"י הליכתו מא"י נפל לבן של ישראל. ולכן היה לו לישא ולסבול לטובת הכלל ונענש על מה שלא עשה כן:

מעילת בסדקי. צ"ל עומדת בסדקי ופי' סידקי הוא המוכר תבואה על יד על יד:

וילך איש גרדום בתמיה וכי יחידי יצא דכתיב וילך איש ולא כתיב וילך אבימלך כו' דמשמע איש יחידי. ומשני משום שיצא מא"י לחו"ל לא ייחס ממונו ונחשב כאלו יצא יחידי:

פסקה ה

לגור בשדה מואב א"ר לוי כו'. משום דק"ל הלא אין דרך לגור בשדה ולכן מייתי דר"ל כי שדה הוא הכוונה עיר:

פרשה ב

פסקה א

לא ניתן ד"ה אלא להדרש כו'. דאי לא אתא אלא לפשטיה מאי קמ"ל בהזכרת השמות והענינים ההם דמה דהוה היה. ועוד דרוב ענייניהם כבר נאמרו בנביאים ראשונים והכי איתא בפ"ק דמגילה ר"ש כי הוה פתח בד"ה אמר כל דבריך אחד הן ואנו יודעין לדרשן וע"ש בפירש"י ועמ"ש בויק"ר פ"א:

אב"ד של לכה כו'. משום דלא מצינו שמות אנשים במקום אחר לכה ומרשה. ומצינו שם מקום מרשה יושבת מרשה. לכן דורש ג"כ לכה בשם מקום ואבי פי' אב"ד:

זו רחב כו'. ואע"ג שרחב נשאת ליהושע כדאיתא בפ"ק דמגילה אפשר דשלה נתחתן לאחד מיוצאי חלציה ועז"א כאן ומשפחת רחב או פי' שהיה אב"ד ג"כ למשפחת רחב:

בבוסמין. פי' בשמים ותמרוקי הנשים ודריש בוץ מלשון בוסמין. ובקצת ספרים הגירסא בבי סימון ולא נתפרש פי' [מצינו קנה וסוף הנקראים סימוניא ועי' ערוך ונרויח בזה עוד אחד לדעת הגאון ר' צבי חיות זצ"ל אשר בחר לאמר מימרא הדומה לשמו ונקרא ע"ז. וגם הוא הי' ר"י בר' סימון]:

שנתיאשה מן החיים. שסכנה בעצמה בהטמנת המרגלים על מנת שישרפנה מלך יריחו אם ימצאם שם:

אשר בעלו למואב כו'. ודרש אשר באה עלה למו אב. ודרש עוד הפעם וישבי לחם שנדבקו בישראל לשבחה בב' בחינות. האחת שהסירה זנוניה מפניה ודבקה בתורת ישראל הטהורה מתועבות אלה. והב' שהסירה גלולי אלילי ארץ כנען ודבקה באלהי ישראל:

ששרתה עליה רוה"ק. וקרי לנבואה גדרה לפי שיש גדר וקצבה לנבואה וכדאמרינן בויק"ר פי"א אפי' רוה"ק ששורה על הנביאים אינו שורה אלא במשקל כו' ע"ש. אבל משיגרא דלישנא של המדרש דאמר עד שלא נכנסו ישראל לארץ נראה דמפרש גדרה מלשון גדר והפסק לא"י. משום דק"ל דהא אין הנביאים מתנבאים בחו"ל ואיך שרתה רוה"ק על רחב בחו"ל מאחר שזה היה קודם שנכנסו ישראל לארץ. כמ"ש במכילתא עד שלא נבחרה א"י היו כל הארצות כשרות לדברות משנבחרה א"י יצאו כל שאר הארצות. ומה שהתנבא יחזקאל בחו"ל על נהר כבר תירצו שם:

עשרה כהנים כו'. עיין בזה בפ"ק דמגילה:

פסקה ב

שהיה עסוק בפרוכת. פי' בנין הבית וקרי ליה בית הבוץ מפני שהיה שם שש שנקרא בוץ. אך קשה למה רמז יותר על פשתן מתכלת וארגמן ותולעת שני שהיו צמר:

שהיה גדל ביער. כשהיה רועה צאן:

עיקר סנהדרין משל יהודה. וקרי אנשי כזבה לפי שהן פוסקין וחותכין את הדין מלשון לא יכזבו מימיו שפי' יפסקו:

שנאמר חכלילי עינים. ודריש עינים על דרך והיה אם מעיני העדה. ויען כי ד"ת משולים ליין לכן אמר עליהם חכלילי מיין. ויתכן שהחכלילות רמז לחדוד והפלפול שהם בוערים כאש בפלפולם:

שהיו סודרין את ההלכה. ודריש ולבן שנים שהיו מלבינים ד"ת בשינים ובפיהם עד שיצאו יותר נקיים מחלב:

ר' איבו אמר זה דוד ושלמה. וקרי להון עתיקים מלשון עתיק יומין ופי' זקנים. ובעל א"א מצא נוסחא דגריס ר' איבו ור' סימון. ר"א כמד"א ויעתק משם ההרה המעתיק הרים. ויעתק צור כו' שבא עזרא וכתב זה היחוס של ד"ה ועתקו בזה המקום וחרינא אמר הדברים הללו סתומים כאן ומפורשים במקום אחר המה היוצרים זה רות ובועז וכו' עד ותשב לימינו זו רות המואביה ר' איבו אמר זה דוד ושלמה וכו' עד שלא להחריב ב"ה: **שהיה דומה כנטע**. פירש"י בפרק הספינה שהולך וגדל כדכתיב על כסא ה' למלך:

פסקה ג

ושבה את התורה. והתורה נקראת לחם כדכתיב לכו לחמו בלחמי ולכן אמר וישבי לחם:

פסקה ד

יואש שנתיאשו מא"י. בפרק הספינה דריש יואש שנתיאשו מהגאולה ושרף שנתחייבה שרפה למקום:

ונסתפחו בשדה מואב. ויש ספרים דגרסי ונסתחפו. וגם זה מהוראת חיבור בגמ' וכמו סחופי כסא אטיבורא ודומה לזה הרבה בתלמוד. וזה עון אחר זולת יציאתם מא"י לחו"ל שעזבו שכונת ישראל ויתערבו בגוים ודקדק זה מאומר ויבאו שדי מואב ויהיו שם דמשמע שדירתם שם עם המואבים נחשב לחטא שילמדו ממעשיהם:

פסקה ה

פלטיאני. פי' דמפרש אפרתי מלשון חשיבות. וכ"כ הרד"ק והוראתו שמגודל בפלטין שהוא איש כבוד וחשיבות. וריב"ן מפרש מלשון יחוס ור' פנחס מפרש אפרתי מלשון אפרים:

פסקה ו

בתחלה באו להם בעיירות כו'. משום דק"ל מה צ"ל ויהיו שם דהא בהדיא כתיב בתר הכי וישבו שם כעשר שנים. לכן הוזקקו לומר דב' פעמים באו שדה מואב דהיינו העיירות דשדה עיר כדלעיל. והיינו ויבואו שדה מואב ושוב נעתקו משם והלכו לכרכים ויצאו גם מהם ויבאו שדה מואב ויהיו שם:

פסקה ז

הכל למות פי' כל אדם. והכל למיתה פי' כל בעל חי. ואשריו לאדם כו' פי' אבל יש יתרון לאדם על שאר בעלי חיים משום שתכלית האדם היא מה שאחרי המיתה וזה העוה"ב לכן אשריו אם יצא בשם טוב כי כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה ממנו: **מי מחסרו אלא אשתו**. הנה מצינו כי גדול הדור שמת כל העולם מחסרין אותו כמו דאמרינן בסוף בפרק הספינה אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם עמדו כל

גדולי הדור ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו כו'. ובפ"ב דמו"ק אמרו על רב אשי בכו לאובדים ולא לאבידה שהוא למנוחה ואנו לאנחה. ובקה"ר על פסוק טוב שם משמן טוב אמרו הכל מרגישין. וכן כל אדם כשמתו בניו הקטנים ואהוביו ומרעיו הצריכין לו מחסרין אותו. אבל שמה החסרון הוא התועלת אשר היתה לבני תבל או לאוהביו ממנו. אבל חסרון האיש לאשתו והאשה לבעלה הוא חסרון בגוף השני מצד עצמן שלהיות שניהם כגוף אחד יחסר להם פלג גופא בהפקד אחד מהם. ואי מיירי הכא באשה ראשונה ובאיש הראשון א"ש טפי כדאמרינן בפ"ב דסנהדרין לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים ואין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו הראשונה. וכן בעל ראשון לאשתו כמ"ש שם ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי. ולכ"א מי מחסרו אלא אשתו וכו' כי להם אין תמורה. אבל שאר אינשי אע"פ שמצטערין במותם בהפקד התועלת מהם. יש לזה תמורה שאפשר יושג להם התועלת מאחרים:

פסקה ח

גילין גילין. ע' בירושלמי פרק ואלו מגלחין דמדמה חבורה ומשפחה לכיפת אבנים. את נוטל ממנה אבן אחת וכולה מתנועעת לכן במות אחד מן הגיל ידאג בן הגיל וצריכין רחמים מעשים טובים שלא תשלוט בהם מדת הדין. ומייתי לה הכא לומר דלהכי כתיב איש נעמי. כי במות האיש ראוי שתדאג האשה שהיא בת מזלו:

לא קראתי לאשתי אשתי כו'. משום שהאשה היא עקרת הבית והשור עיקר השדה. ואין תועלת לבית בלא אשה ולשדה בלא שור. ומייתי לה הכא לתרץ למה כתיב איש נעמי משום דהיא עיקרה של בית והאיש טפל לה וקטן נתלה בגדול כדאמרינן בפ"ב דב"ב גבי ונביא לבב חכמה ופליג אההיא דאמרינן לעיל גבי הוא ואשתו הוא עיקר ואשתו טפלה:

פסקה ט

לא גיירום ולא הטבילום כו'. פי' כיון דלא נתחדשה הלכה עדנה מן עמוני ולא עמונית עד בועז שנשא את רות כדאמרינן לקמן ברישׁ פ"ד הלכך אלו גיירום לא הוו מצי מנסבי להו דבגירות ליכא איסור חתנות רק בז' עממין כדאיתא בפ' הערל וה"ה איסור עמוני ומואבי. אבל בניות ליכא איסור אישות אלא הו"ל כזנות בעלמא דלא נאסרה גויה בצנעא אלא מגזירת בית חשמונאי והכא הוי בצנעא כי לא היו שם ישראל זולתם. וז"ש ולא היו נענשין עליהם. גם ממה שהיתה נעמי דוחה אותן שישובו אשה לבית אמה נראה דלא נתגיירו עדיין דא"כ חלילה להחזירן לסורן:

ולא היו נענשין עליהם. בעל א"א הגיה ולא הניחו הלכה להתחדש שאלמלא הניחו הלכה לחדש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית לא היו נענשין עליהם. ול"ג עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית דבתר הכי:

בנותיו של עגלון. לפי מ"ש בפ' הספינה דאבצן זה בועז א"א לומר בנותיו ממש שהרי אהוד הרגו ומאהוד עד אבצן יותר ממאתים שנה. וצ"ל שהיתה מזרעו. אבל לפי מ"ש בפסוק ברוכה את בועז היה בן פ' שנה ולא נפקד משמע דאינו אבצן. ולפ"ז אפשר דבועז ורות בימי עגלון היו:

פסקה י

אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחלה. עמ"ש בזה הענין בויק"ר פ' י"ז:

פסקה יא

שמעה מהרוכלין המחזירין בעיירות. משום דק"ל כי בשדה מואב מיותר הוא דהא כתיב לפ"ז ותשב משדה מואב והיה צ"ל כי שמעה שם לכן מפרש כי בשדה מואב הוא העיירות במואב וכמ"ש לעיל שדה זו עיר ונתברר לה ע"י הרוכלין המחזירים בעיירות כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם:

פעמים שהוא עושה כו'. פי' כשהחטא מעט אז יספיק זכות שהם נחלתו ולא יטשם. ואם החטא גדול אז לא יטשם בעבור שמו הגדול:

בא"י בשביל עמו ונחלתו. כי העם היושב בה הם נשוא עון וזכותם רב ולהכי בעבור נחלתו סגי. ואע"ג דשמואל שאמר בעבור שמו הגדול היה בא"י. מ"מ שמואל אמר להם כי לא יתיאשו מן הרחמים כי טוב ה' ועושה חסד בעבור שמו הגדול גם ליושבי חו"ל וכ"ש שישמע להם בא"י אף שהם חוטאים:

פסקה יב

וכי לא יצאתה משם אלא היא. עמ"ש בב"ר פס"ח סי' ו':

והלכו ביו"ט של פסח כי יום בואן לבית לחם קציר העומר היה כדלקמן והוא ט"ז בניסן:

הוצרה עליהם הדרך. כי היו רכות וענוגות ולא נסו הציג כף רגלם על הארץ וללכת יחפות ודייק מן בדרך כי לא היה הפסק בין הליכת כפות רגליהן ובין הדרך. ואידך דריש ותלכנה מן הלכה וז"ש שהיו עסוקות כו':

פסקה יג

לבית אומתה. ולכן לא אמר לבית אביה. ואע"ג דברבקה כתיב ותרץ ותגד לבית אמה ואמרו ע"ז בב"ר דאין האשה רגילה אלא לבית אמה וע"ש ברש"י בחומש אך זה רק בהליכה לפי שעה להגיד דבריה היא מגדת בבית אמה אבל בהליכה לשבת שם אין

לומר רק לבית אביה שכל הבית נקרא על שמו. גם אם האב מת. וכמו שבי אלמנה בית אביך אע"פ שכבר מת דבת שם היתה. ולכן מפרש לבית אומתה שפירושו למשפחתה:

פסקה יד

ללמדך כמה שכר טוב לג"ח. ואע"ג דילפינן ממגילה זו הלכות גרים ויחוסו של דוד. אבל לפי זה היה סגי למסרן בע"פ וכמו כל דיני תורה שבע"פ. אבל ללמד לנו שכר טוב לגומלי חסדים אשר זה נחוץ לדעת לכל המון העם דלא שייכי ולא עסקי בתורה שבע"פ נכתבה בספר:

פסקה טו

כל אותן הטובות כו'. כי לא יכון הפעל נתן על מנוחה ונכון לאמר יחונן ה' אחכם ומצאנה מנוחה אשה בית אישה. לכן דריש על הנתינה שעתיד הקב"ה לתת לשלמה:

מצאן כתיב. ואע"ג דמצינו כן כמה פעמים כמו ותהרין בנות לוט ותשקין את אביהן וכן הכא בפרשה נמצא שובנה בנותי לכן. מ"מ היכא דאיכא למדרש דרשינן:

וכי יש אדם מיבם כו'. ומפרש כי היא באה להגדיל התמיהה הלהן תשברנה וגו' פי' גם אם לא תחושו לאיסור אשת אחיו שלא היה בעולמו האם תשברנה להם עד אשר יגדלו. ולאפושי בבכיה אמרה הדברים האלה:

פסקה יז

וגם הייתי שילדתי בנים. ומפרש את הכתוב בענין אחד וגם הייתי הלילה לאיש שנתחברתי עמו הלא יש ספק פן לא נתעברתי או הולדתי בנות אבל גם אם הייתי וילדתי בנים אבל הלהן תשברנה:

מכם בשבילכם. ופירוש מכם מסבתכם. ולא נוכל לפרש מכם כמשמעו דא"כ אין זה נתינת טעם למה שאמרה שובנה בנותי לכן. אבל לפירוש זה ניחא שאמרה גם אם יצוייר שיולדו לי בנים אל בנותי לשבת עמדי כי מר לי מאד מסבתכם:

פסקה יח

פתר קריא במשה. מבואר מעצמו דדריש את הכתוב הזה ע"ד אסמכתא הלהן תשברנה עד אשר יגדלו האם בשביל ששברתי וצפיתי לגדולה בשביל הן. האם בשביל זה הלהן תעגנה הוגעתני בהן שנאמר לי הן קרבו ימיך למות. וכן דריש את סוף הכתוב ע"ד דרש ורמז במשה:

פסקה יט

כל מקום שנא' בו יד ה' כו'. משום דנראה כאלו היא מטחת דברים כלפי מעלה באמרה כי יצאה בי יד ה'. לכן מפרש כי מכת דבר נקראת יד ה' ובעלה ובניה מתו בדבר:

יד תבעו מי יתן מותנו ביד ה'. ויד פגעה בם גם יד ה' היתה בם כ"ה הגירסא בילקוט וכוונתו לומר שגם במתי המדבר לא תיוחס הרעה אצלו ית' לפי שכתוב וגם יד ה' היתה בם כי הם שבקשו יד ה' והיה להם כן:

ביוצאים היתה מגפה. פי' ביוצאים מא"י לחו"ל היתה מגפה אבל לא ביושבים בא"י ודייק מלישנא דכתיב כי יצאה בי יד ה' בשביל שיצאתי עם משפחתי מא"י לכן היתה בי יד ה'. ומ"ש ר' ראובן אף בניהן כו' זה קאי אדלעיל על מתי מדבר. ודריש כי יד ה' אשר היתה בם לכלותם גם זה לטובה כדי שיוכלו בניהם לבוא לארץ:

פסקה כ

תשש כהן ודרש ותשנה מלשון תשישות:

שנאמר ויגש הפלשתי וגו'. והוא גלית הנזכר בסוף ש"ב בבני הרפה והרפה היא ערפה כמו דאיתא בפרק משוח מלחמה (אלו נאמרין) והכהו אלחנן בן יערי זה דוד כדאמרינן לעיל. וע"ע בזה בגמ' שם כי שם מבואר כל דברי המדרש:

פסקה כא

כל נשיקה של תיפלות כו'. עמ"ש בב"ר פ"ע סי' י"ב:

פסקה כב

לא תחטום עלי. נראה שהוא לשון קשור והכרח ופי' לא תפגעי בי לא תהיה לי לפגע להכריחני לשוב מאחריך. ובילקוט הגי' לא תחטאי עלי אך לא נמצא לשון פגיעה על חטא. ואח"ז אמר לא תסבין פגעך מני. פי' כי פגיעותיך לא תמנעוני ולא תסבוני לעזבך ולשוב מאחריך:

פסקה כג

באהל מועד בגלגל בשילה כו'. המשכן כשהים במדבר נקרא אהל מועד ואח"ז הובא לגלגל והי' בנין אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה וכשחרב שילה בימי עלי באו לנוב וכשחרבה נוב בימי שאול באו לגבעון ומשם באו לבית עולמים והוא ביהמ"ק שבנה שלמה ונגנז המשכן. ואע"פ שבימי רות כבר היה משכן שילה אגב שיטפא הזכיר כאן אהל מועד וגלגל נמי כדרכם ז"ל להזכירם תמיד יחד. וטעם אזהרה זו משום דבעוד שקם המשכן שילה נאסרו הבמות לכן הזהירה שצריכה ללכת שם להקריב קרבנותיה ולא בבמות ככל הגוים. ומפני שהקרבנות טעונים לינה כדילפי' מופנית בבקר והלכת לאהליך לכן הוסיפה לאמר באשר תליני אלין:

פסקה כד

אבל לע"ל כי המות יפריד ביני ובינך. פי' בעוה"ז אוכל אלמדך להועיל כי תעשה מצות אבל לע"ל המות יפריד בינותינו ולא אוכל ללמדך עוד:

פרשה ג

פסקה א

קטן וגדול שם הוא. זה נמשך על הא דאמור לעיל כל מה שאת יכולה לסגל מצות ומע"ט כו' מביא לזה הני ד' קראי כי ענינם לומר שכל זמן שאדם בעוה"ז יכול להרע ולהיטיב ולשנות עצמו כמו שירצה ולא בעוה"ב שהוא נשאר באותה מדרגה שהלך שם בין טוב ובין רע. והנה הד' מקראות הם האחד כה יעשה ה' לי וגו' בסוף פ' שלפניה. והשני הכתוב הזה קטן וגדול שם הוא. והשלישי הוא כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת והרביעי הוא מעוות לא יוכל לתקן וגו' המובאים פה בפרשה זו:

אינו יכול להעשות גדול. אין זה חולק למ"ש גבי והשבע לעשיר אינו מניח לו לישן ת"ח מוליכין אותו למדרשו של שם וכו' עד היכן כו' משמע דמוסיף בגדולה תמיד. דהתם מי שהוא גדול בעוה"ז שהוא מוסיף והולך שם אבל מי שהוא קטן אין לו שום עלייה שם:

מכעיס את יצרו. ובזה מצטער תמיד וכשמת ונעשה חפשי מן המצות תשקט מלחמת היצר עמדו:

ר' מיאשא בר בריה דר"י. מייתי הכא לפרש קטן וגדול שם הוא כי שם הוא ניכר באמת מי שהוא קטן ומי שהוא גדול. ולא כמו שהוא בעוה"ז אשר לפעמים הקטן גדול הוא באמת וכן להפך:

ולא מקרא מלא הוא כו'. ודרש את הכתוב זאת לא זאת תתקיים כאשר היא כי השפלה בעוה"ז הגבה בעוה"ב והגבוה בעוה"ז השפל בעוה"ב:

פסקה ב

ולא נמצא מתפלל על הרשעים. אין הקושיא למה יתפלל על הרשעים שישובו בתשובה כי זו בוודאי תפלה טובה וישרה היא אך הקושיא היא כיון שהם כפרו בעיקר או עבדו עבודת כוכבים ולפני הפושעים כאלה נועלים שערי תשובה וכשטת הרמב"ם בהל' תשובה ולכן מקשה מה תועיל להם התפלה אם התשובה לא תועיל להם ומתרץ ר"י יבוחר כתיב כי התשובה מועלת גם לאלה שפשטו ידיהם בזבול. ודריש יבוחר מן בית הבחירה כי גם להם יש בטחון. אבל בירושלמי פ' הרואה משמע דדריש זאת מאל כל החיים יש בטחון ודריש יבוחר מן יחובר כי גם אלה אשר נתחברו לרשעים אשר פשטו

ידיהם בזבול יש בטחון שתשובתם תקובל. ובקה"ר משמע דדריש את הקרא כי מי אשר יבוחר ביצר הטוב וכו' אל כל החיים יש בטחון אפי' אלו שפשטו ידיהם בזבול. ולפ"ז אל כל החיים הוא דרשא אחריני לכלול גם הרשעים שפשטו ידיהם בזבול. וקרוב הדבר כי גם פה במדרש הכוונה היא כמו בקה"ר. אך קיצר בלשונו:

קטני עובדי כוכבים כו'. שהם אינם אשמים כי התעום אבותיהם בכזב. וכן חיילותיו של נ"נ אנוסים היו במצות נבוכדנאצר:

שאל לר"י בר חנניה כו'. הן אדריאנוס חשב כי אין שארית לנפש. והיא נפסדת במות הגוף לכן אמר כי הוא באשר הוא חי טוב ממשה רבינו ע"ה אשר כבר מת. וריב"ח הוכיחו כי נפש הצדיק קיימת לעד אחרי אשר גם פעולותיו קיימות עדנה וזה מובן כי כל נפסד מוליד דברים נפסדים הדומים לו. ורק הנצחי יוכל להוליד דבר נצחי ואחרי כי דברי מרע"ה נצחים וקיימים מזה מוכח כי גם נפשו לנצח תחיה. ואף שיקרה לפעמים שיש ביטול לתורה אך זה רק דרך מקרה ולימים מעטים. אבל היא קיימת לעד ולנצח נצחים. ואין קושיא ממה שאמר הכתוב כי לכלב חי וגו'. כי זה נאמר רק בעניני הגופניים ולא בעניני הנפשיים:

רזא היא דלא מתגלי לבר נש כו'. כי אם האדם לא ידע את יום מותו אז כל ימיו הוא בתשובה. משא"כ אם ידע יום מותו אז הדיח את זמן התשובה עד קרוב ליום מותו. וגם אם ידע יום מותו אז הצטער כל הימים כי יתקרב אל המות משא"כ עתה התקוה תנחמהו כי יאריך עוד ימים על פני הארץ:

א"ל ע' שנין. ואע"ג דמזה יכול לדעת מתי ימות אם ימנה ע' שנים מיום הולדו. י"ל או דלא ידע דוד יום הולדתו או כי עדיין יהיה מסופק אם הע' שנים הם שלמות או מקוטעות. כי לפעמים חדש אחד בשנה חשוב שנה:

פסקה ג

אבל לע"ל מי שהוא מעוות כו'. דריש ממה דכתיב לא יוכל לתקון ולא כתיב אינו יכול משמע דלעתיד מיירי:

וחסרון לא יוכל להמנות יש מהרשעים כו'. כי מפרש את הכתוב וחסרון מי שהחסיר נפשו מן התורה והמצות בחייו לא יוכל להמנות עם הצדיקים בג"ע וכתרגומו ולכן מייתי ענין כזה המלהיב את לבב השומעים לרדוף אחרי תשובה ומע"ט:

לאחר מיתתך ג' ימים. כי אחרי ג' ימים צורת הפנים משתנית והכרס נבקעת כדאיתא בקה"ר על פסוק ותשבר כד וע"ש עוד דיש שנויים רבים בנוסחאות:

ואתה היית ספיקה בידך כו'. כלומר למה לא התבוננת ג"כ על האנשים אשר מתו לפניך כי זה הוא אחרית הרשעים:

שהעולם הזה דומה לשבת כו'. פה נמצא שלשה דמיונות להעוה"ב. האחד לשבת והשני לים והשלישי למדבר. ואפשר שזה כנגד שלשה עולמות הבאים אחרי המות. את עולם הנשמות מדמה לשבת שאין שם שום מעשה אלא מנוחה כי אין שם גוף בעל מעשה. ואת עולם התחיה והוא ימות המשיח לדעת קצת ועז"א עוה"ז דומה למדבר שאע"פ שיש שם גוף ומעשה אין בו זכות וחובה שאין שם יצר הרע אלא עושים רצון ה' בלב שלם. וזה כמדבר שמציאות הדברים אפשריים שם אבל אינם נמצאים. והג' הוא אלף השביעי וכמ"ש בפ' חלק שיתא אלפי שנין הוה עלמא וחד חריב ועז"א עוה"ז דומה לים כי כן אמרו שם שהצדיקים עושה להם הקב"ה כנפים והם טסים על פני המים. ויתכן ששלשה הדמיונות הוא כנגד ג' ההבדלים אשר בין עוה"ז לעוה"ב. הא' שהעוה"ז הוא תחת הזמן ולכן נקרא בכ"מ תחת השמש. ולענין זה הוא מדמה לשבת וע"ש אשר הבדלם הוא בזמן. והב' במציאותם ובעצמותם. כי העוה"ז הוא גשמי ועוה"ב הוא רוחני ועז"א עוה"ז דומה ליבשה כו' שההבדל בין יבשה לים הוא בעצמותם וביסודותם שזה עפר וזה מים. והג' מצד השיתוף והחברה. שבעוה"ז בני אדם משותפים זה עם זה. כי האדם הוא מדיני בטבע. והעוה"ב אין להם עסק זה עם זה. כי כל צדיק יש לו מדור לפי כבודו ועז"א העוה"ז דומה לישוב שהוא מצד קיבוץ האנשים בו. משא"כ מדבר השמם וכל אחד בודד שם במעונו:

פסקה ד

דילמא ר"ח רבה ור"ש ב"ח כו'. מייתי הך מימרא הכא בשביל הכתוב כי המות יפריד ביני ובינך דמשמע שלאחר המות לא יראו זה את זה וכן הוא כאן בסוף הסיפור:

לעין באורייתא כו'. פי' עסקין בתורה ושמעו קול אנשים מתאוננים ואומרים מה יעשו אלו האנשים העניים בחג הפסח. ואמרו כי לזה אשר יש לו יקנה צרכיו ואשר אין לו ילך לאדוניו במקום אשר יעשה מלאכה והוא ילוהו. ואמר ר"ש הלא גם בידי אין כל. לכן אלך גם אנכי לאדוני וזה הקב"ה ויתן לי. וילך ויתפלל בבקעה של טבריה כי הקב"ה יתן לו כסף. וירא כי יד אחת שלוחה אליו והושיטה לו מרגלית. ויביא אותה אל רבינו הקדוש וישאלהו מאין לך החפץ היקר הזה אשר הוא ראוי למשנה למלך (ויעץ לו לבלי ימכרנה) אבל הא לך שלשה דינרין והכין לכבוד יו"ט ואחר החג נעביר קול למכרה ואשר יחפוץ לתת מחירה יקנה אותה. ויקח את השלשה דינרין ויקנה את צרכי החג ויבוא לביתו. ותאמר לו אשתו שמעון האם החילות לגנוב. הלא כל רכושך הוא מאה

מנה. ומאין לקחת את אלה הקנינים. ויספר לה את המקרה אשר קרה עמדו. ותאמר אליו התחפוץ כי בחופתך לעתיד תחסר מרגלית אחת מאשר בחופות חביריך. ויאמר לה ומה לנו לעשות. ותאמר אליו להשיב את הקנינים למוכריהם ואת הדינרים לאיש אשר הלווך. והמרגלית לבעליה וכאשר שמע רבינו את הדבר הצטער מאד וישלח להביאה אליו ויאמר לה למה הרבית לצער כה להצדיק הזה. ותאמר אליו התחפוץ כי חופת אישי בעוה"ב תחסר מרגלית אחת מאשר בחופתך. ויאמר לה רבינו הלא גם אם יחסר שם. האם לא תמצא ידנו למלא שם את החסרון. ותאמר אליו אם נוכל לראות פנים פה בארץ. אבל הנחזה פניך שם. אתרי כי לכל צדיק יש מדור בפני עצמו. ובשמעו את דבריה הלך שמעון והחזיר את המרגלית. ומה שאמרה כי בעוה"ב לא יתראו הצדיקים זה את זה לא כן הוא. ומאמרים רבים במדרשות יעידו כי יתרועעו יחד. אבל היא כוונה בדבריה אחרי כי לכל צדיק יש מדור לפי מעשיו. לא יוכל איש שם למלא את החסרון:

פסקה ה

ותרא כי מתאמצת וגו'. אריב"ס מתה ונזדרזה גרסינן כאשר הגיה בעל אות אמת. ודריש מתאמצת מיתה וזירוז כלומר שהיתה מתה כדי ללכת עמה:

השוה אותה הכתוב. ולכ"א אתה הלא כתוב כבר דההליכה היתה אתה כדכתיב אל אשר תלכי אלך. והיה לו לומר ותרא כי מתאמצת היא ללכת ודי:

פסקה ו

אותו היום קציר העומר היה. דכתיב ותהום כל העיר ואיך נתקבצו שם כל יושבי העיר. ומשני דקציר העומר היה. ולפי שאז מתקבצין כל העיירות לשם כדתנן כל העיירות הסמוכות וכו'. לכן התאספו שם כל בני העיר. וצריך להיות דמבית לחם היו קוצרים השעורים למצות העומר. והמה באו בית לחם בתחלת קציר שעורים ואמר לקמן כל מקום שנאמר קציר שעורים בקצירת העומר הכתוב מדבר. ויש אומרים כי לכבודו של אבצן התקבצו שם. כי השיא בנותיו. ור"ת בש"ר עזריה כו' אמרו כי לגמול חסד עם בועז באו כי מתה אז אשתו:

והיתה זו יוצאת וזו נכנסת ודברים בעונתן כצ"ל. ופי' כי הדברים היו בעתם ובמועדם אחרי כי מיד שזו מתה ויצאה כבר באה רות תחתיה. ודייק ממה דנקרא ה' צבאות כי מקציב צבא וזמן לכל דבר:

זו היא שמעשיה נאים כו'. וזו היתה התמיהה הלא נעימה היתה במעשיה ולכן היתה צלחה בכל דרכיה כי לשעבר היתה מהלכת כו'. ומדוע קרה לה כל אלה כי עכשיו היא מהלכת יחפה. וע"ז השיבה וה' ענה בי וגו' כי ה' מצא את עוני. ולא כאשר דמיתם כן

הוא. ובפרק הספינה איתא הזאת נעמי הראיתם נעמי שיצתה מא"י לחו"ל מה עלתה לה. וה"ק גם המדרש הזאת שמעשיה נאים שיצתה מא"י וראו מה עלתה לה כי לשעבר כו' והיא מצדקת עליה את הדין שבעונה לקתה. ולא נכון לה השם נעמי:

פסקה ז

מלאה הלכתי בבנים כו'. ולא מפרש מלאה בעושר ורכוש. כי כל מה שקנתה אשה קנה בעלה ולא שייך עליה מלאה. ואמר מלאה בבנות. אף שלא נזכר בנות בכתוב מ"מ כיון דבלי בנות לא ימלא האדם חובת מצות פריה ורביה. לא תקרא מלאה בלי בנות. ומה שלא זכרן הכתוב אולי משום דלא חשיבי או שהיו נשואות בא"י ונשארו שם ומתו. ולהי"א שהיתה מעוברת דריש מלאה ע"ד כעצמים בבטן המלאה:

ענה בי מדת הדין. ורמיזא מדת הדין במלת וה' כי כל מקום שנא' וה' הוא ובית דינו:

כל ענויי לא הוה אלא בי. כלומר שהיא המעונה והנכאבה ולא בניה ובעלה שהם מתו ושם ינוחו. ומה שמסיים לפי שבעוה"ז כו' זה הוא מדרך המדרשים לסיים בדברי נחמה וכוונת הדברים אף כי אין רע יצא מאת ה'. בכל זאת תתיחס הרע לה' כדי להתם פשע ולכלות אשם וזה הוא לטובה אבל לע"ל שלא ימצא עוד עון אז ישיש ה' להיטיב תמיד באשר הוא אל טוב וחנון:

פרשה ד

פסקה א

גדול שהוליד בשדה מואב. וקאי על האמור לפני זה והוליד את עזא ואת אחיחד ומספר הכתוב ושחרים וזה עוזא הוליד בשדה מואב. ונקרא הגדול שחרים מהוראת מרחם משחר. ומפרש מן שלחו אותם שמנשים שהיו משבט בנימין נולדו. ונשיו היו חושים ובערא. משא"כ האחרים הוליד מאשתו חדש אשר לא היתה משבט בנימין:

ושחרים זה בועז. יען כי דב"ה לא נתנו אלא להדרש לכן דריש גם על בועז. ואע"ג דשם מדבר משבט בנימין ובועז היה מיהודה. י"ל שבועז היה מצד האם משבט בנימין וכמו"ש רש"י בפ' הספינה על בני שלה. או משום שיהודה ובנימין היו שכנים:

שהיה משוחרר מן העונות. שהיה צדיק וגבר על יצרו כדלקמן פ"ו ובהיותו מנוקה מעון לכן נזדמנה לו רות כדי שתתחדש הלכה זו על ידו. וגם רות היתה גדולה בחסידות:

מן שלחו אותם שהיה משבט יהודה. ובא הכתוב ללמדנו אע"ג שהיה משבט יהודה אשר המלכות נתנה לו כדכתיב לא יסור שבט מיהודה מ"מ לא נמנע מלישא את רות. ומה שכנהו בשם שלחו מן ואת יהודה שלח וגו' אולי משום דאיתא שם בב"ר כי שלחו

לתקן בית ועד לתלמוד ולכן רמז בשם הזה ג"כ שפה נתחדשה על ידו ההלכה זו עמוני ולא עמונית:

אלא שחש כנמר כו'. בילקוט הגירסא אלא חשש בנערה וביאר את ההלכה. ופי' חשש ברות הנערה שלא תהיה אסורה עליו מפני שהיא מואבית וביאר את ההלכה במואבי ולא במואבית:

רשב"נ אמר ישמעאלי היה. דסובר שהשם הנזכר בד"ה הוא עיקר כיון דבדברי הימים מסופר יחוסי הדורות. ולכן ראה לתת טעם לשם הנקרא בנביאים הישראלי. ורבנן סברי כי דברי הנביאים הם העיקר:

פסקה ב

זו היא ששבה משדה מואב תחלה גרסינן. ופי' כי עד היום הזה לא קבלו גם את הנקבות מבנות עמון ומואב והיא היתה הנסבה תחלה לחדש את ההלכה עמוני ולא עמונית כו':

כל מקום שנא' קציר שעורים כו'. פי' בסתם קציר שעורים וקציר חטים אבל מצינו בקרא קציר שעורים לזמן אחר לפי הענין הנאמר שם בכתוב:

פסקה ג

קרוב. וזה כדברי ר' יהושע ולקמן פרשה ו' סי' ה' שלמון ואלימלך וטוב היו אחים. אבל לרבנן שם דסברי אלימלך ובועז אחים היו יקשה פה מה לשון מודע. ולא נוכל לפרש מודע הוא אח ממש כדכתיב הלא בועז מודעתנו ועוד מאי ממשפחת אלימלך אם היה אח ממש:

בועז נסיב לרות כו'. כי בועז היה איש גבור חיל ורות היתה אשת חיל כדכתיב בקאפי' ג' פסוק י"א והעמידו את דוד שהיה גבור חיל ולכן מספר פה הכתוב על בועז שהיה גבור חיל שע"י זה יצא דוד מהם:

יודע נגן במקרא. שנקרא בניגון ובנעימה כדאמרינן בסוף מגילה כל הקורא פסוק בלא נעימה כו' וגבור חיל במשנה. כי בעלי המשניות הם מלאים חילים בתורה. ואיש מלחמה שיודע לישא וליתן כו' פי' במדות שהתורה נדרשת בהן וכמו כל דיני ת"כ. ונבון דבר במעשה הטוב ע"ד וערום יבין לאשורו (וזה הלכה למעשה) ואיש תאר בתלמוד שמתרץ סתירת המשניות והקושיות הנופלות בהן וע"י זה נותן בהם תואר והדר:

שמאיר פנים בהלכה. בחלק הגי' שמראה פנים ופירש"י שמביא ראיה לדבריו. ולגירסת המדרש נראה שמנעים דברי חבירו ומברר דבריו. וע' בקה"ר על פסוק הכל כאשר לכל וטוב רואי שכל הרואה אותו נזכר לתלמודו. ומ"ש וה' עמו הלכה כדבריו כי לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא צריכין סייעתא דשמיא. כדאמרינן בפ' הגולין:

הרשעים הן קודמין כו'. הטעם בזה לפי שהצדיקים קודם בואם לעולם נודע טיבם והעליונים שמחים בהם כמ"ש בתנחומא פ' קדושים עד שלא בראתי עולמי היו מלאכי השרת מקלסין להקב"ה בישראל ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל באגדת שמואל אמרינן בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומנצנצת בכל העולם כלו ואומר עתיד צדיק א' לעמוד ושמו שמואל כו'. אבל הרשעים לא נודע טיבם עד שיבואו לעולם. ועוד אפשר לפי שהפעולות הטובות הן לאדם מתחלת ברייתו. אבל הרעות אינן בכחו. שאין הטבע מוכן אל הרע וכמ"ש בעל העקדה בשער ה' בפ' החיבור הטבעי. שיש הפרש בין האיפשרות והבחירה שהאפשרות היתה בתחלה באדם אל הטוב ואל הרע עם קצת הכרעה אל הטוב מצד טוב מזגו. אמנם אח"כ ניתן לו השכל להיות בוחר בטוב עצתו. וא"כ כשבחר בטוב נמצא שנשתמש בכח השכל שניתן לו. אבל כשנטה אל הרע לא נשתמש בכח שכלו אבל נפל אל הכרעת האפשרות אל הרע ונמשל כבהמות וא"כ לפ"ז נאמר שהפעולות הטובות היו בכחו מצד שכלו שהוא התחלה להן. אמנם הרעות הן דבר חדוש שנתחדש לו מרוע בחינתו הפך הכנתו מצד שכלו. ולכן אמר על הצדיקים שמן קודמן כי השם הוא מורה על פעולותיהם ורוב השמות המונחים לאדם הם מה' מוסכמים לעניניהם כדאיתא לעיל על פסוק ותלכנה שתיהן. ולכן שמן ופעולותיהם הטובות קודמות לעצמותם. כי הטוב הזה ניתן להם מראש. משא"כ הרשעים הם קודמים לשמם. שהם המוציאים הרע אל הפועל מה שלא היה לפני זה בכחם רק באפשרית. ולפ"ז מתורץ למה מצינו בכמה צדיקים שמם מקודם כמו איוב שמו יאשיהו שמו. כי באמת בצדיקים אף ששמן קודם מטעם שכתבנו מ"מ לא נשלול מהם גם ההפך כי המה המוצאים הפעולות הטובות אשר היו להם בכח יוכלו להיות גם קודמין לשמן משא"כ הרשעים לא יוכלו להיות רק הן קודמים לשמן שאין להם שם קודם אפי' בכח. ומה שנמצא ושמו מיכיהו כבר תירצו רז"ל על זה:

פרדכוס. כ"ה בב"ר וכתב הערוך פרדכסוס שהי' לבן ביותר וזה מגונה. ורש"י כתב שהוא שני לדוכס מושל היה. והיה תובע דקיון הבריות ומלבין את הדין ועושה דין בין אדם לחבירו. ובמ"ר גריס איפרא דוכסיס. ומ"מ הכוונה שאין לבן שמו העצמי כי קמואל או בלעם שמו כדאיתא במדרשות אלא על שהיה מלובן בעורו או על שהיה מלבן הדין כנוהו בשמו לבן ור"ב אמר שהיה מלובן ברשע. ופי' שרשעו היה ברור כמראה הלובן שהוא ברור לכל ולכן נקרא לבן. והטעם בזה כיון שאין זה שמו העצמי כגלית ונבל לכן נשתנה לכתוב ושמו לבן כיון ששמו העצמי היה קודם לו:

והכתיב ויהי שם בנו הבכור יואל ושם משנהו אביה כצ"ל. חזינן כי בני שמואל אשר נטו אחרי הבצע ויקחו שוחד ויטו משפט ובכ"ז כתיב שמם קודם. ומשני כי רבנן וריב"ס פליגי בזה. ולריב"ס עשו תשובה והך מימרא רשעים קודם לשמן אתי כריב"ס ורבנן פליגי על זה. ולריב"ס יואל בן פתואל הוא בן שמואל ואע"ג דהוא ניבא בימי יאשיהו כדאיתא בס"ע אפשר שהאריך ימים הרבה. ועל אביה סובר כיון שהקישו הכתוב לאחיו יואל ע"כ עשה תשובה ג"כ וזכה ג"כ לרוה"ק:

פסקה ד

בת מ' שנה היתה. כ"ה גם לקמן על פסוק ברוכה את לה' בפ"ו סי' ד' ר"ל אמר רות בת מ' שנה היתה. וע"כ גמרא גמירי להו. וה"ק אע"ג דאמר לכי בתי לא היתה קטנה כי עד מ' שנה נקראת בת אבל יותר ממ' שנה לא תקרא עוד בת וכ"ה בילקוט מכאן שאין קורין בת אלא לבת מ' ופי' מזה מוכח כי הזקנה מארבעים שנה לא תקרא בת ובא לאפוקי ממ"ד דסובר שבת עגלון היתה כדלעיל בפסוק וישאו להם נשים וגו' דא"כ היתה זקינה ביותר. ועמ"ש שם:

עד כדון לא אזלת כו'. פי' עדיין לא הלכה ללקט בשדה ואיך נאמר ותבוא. והנה לפי התרגום נראה דמפרש ותבוא אל השדה ללקט ולא אל חמותה. אך המדרש מאן בפי' הזה דא"כ הי"ל לכתוב ותבוא בשדה:

פסקה ה

ג' דברים גזרו ב"ד של מטה כו'. הן להוסיף על דברי תורה אין כח ביד ב"ד של מטה אף בהסכמת ב"ד של מעלה כי לא בשמים היא. ולתקן תקנות ולעשות סייגים לד"ת אינם צריכים להסכמת ב"ד של מעלה ורבים המה התקנות והסייגים אשר תקנו ב"ד של מטה בלי הסכמת ב"ד של מעלה. אבל פה נמנו שלשה דברים אשר יש בהם טעם לבלי לתקנם. ובכל זאת תקנו ב"ד של מטה בשביל שראו צורך בהם וע"ז בעו הסכמת ב"ד של מעלה. והנה לשאול שלום בשם יש טעם שלא להזכיר שם שמים תמיד פן יבואו להוציאו לבטלה. וגם נכון הוא להזכירו ביראה ורעדה. ופן יוציאו את השם בקלות ראש. או פן יוציאו במקום בלתי טהור. אמנם ב"ד של מטה ראו שקמו אנשי בליעל אשר בקשו להשכיח שם ה' מפי ישראל. ולהציל את העם מהמתעים האלה תפסו את הרע במיעוטו ולא הביטו על הרע אשר בתקנה זו. ותקנו שחייב כל אחד לשאול בשם ה' כדי שיהיה ש"ש שגור בפיהם. וכן מגלת אסתר כבר אמרו רז"ל ע"ז כי אמרו אשר בזה תתעורר השנאה עלינו בין העמים או משום דאין נביא רשאי לחדש דבר. אבל ב"ד של מטה ראו שלא נכון הוא להשכיח הנס הזה מישראל וכמ"ש רז"ל בפ"ק דמגילה ומה

משעבוד לגאולה אמרו שירה ממות לחיים לא כ"ש. ומעשרות סובר כר"א בירושלמי פ"ו דשביעית דמשגלו גלות ראשונה נפטרו מן המעשרות ושוב לא נתחייבו בהן מן התורה וכ"ה בתנחומא פ' ויחי בשעה שעלה מבבל כו' ע"ש היטב אלא שהם קבלו עליהם בימי עזרא וכמ"ש לקמן והיה טעם לבלי לתקנו כי כבד הוא על העם לתת מעשר תבואתם וחמדת הממון גדולה בלב כל האדם וכמו שקנתר ה' ליהושע שנתן מכשול בחרמו של יריחו וכמו שאמרו רז"ל שהקב"ה אמר ליהושע שהוא גרם בעשותו דבר אשר לא צוהו אך ב"ד של מטה ראו שנכון הוא לחדש ולהחזיק במצות התורה. ועל שלשה אלה הסכים עמהם ב"ד של מעלה:

בימי עתליהו כו'. פי' הדברים כי גם בימי בועז קמו אנשי רשע כמו בימי עתליהו ובימי חמו"ע ובימי מרדכי ואסתר ולכן תקן בועז גם בימיו. אבל זה אין סברא דבועז תקן על הקלקול שהיה בדורות אלו המאוחרין לו. וכן מ"ש ירמיה החושבים להשכיח את שמי וגו' ע"כ לא קאי על חמו"ע ומרדכי ואסתר המאוחרין לו אבל גם יתפרש כי גם בימיו פשה הנגע בין נביאי השקר כמו שהיה בימי עתליה חמו"ע ומו"א שקמו נבוכדנאצר והמן להעבירם על דת כי לא יקראו עוד בשם אלהי ישראל:

אף חרמה של יריחו. כבר כתב למעלה בזה:

פסקה 1

על כמה היה ממונה כו'. דק"ל בקרא למה כתיב הנצב על הקוצרים. לכן מפרש דמילתא אגב אורחיה קמ"ל שהיה נצב על הקוצרים במספר אשר יכול להשגיח עליהם. ומשלמה ילפינן דמספר אשר יכול האדם להשגיח הוא מ"ב. ובא ליליף לנו דרך ארץ וכמו דאיתא באסתר רבה פסוק בהראותו שגלה הכתוב סדרי סעודה:

התחיל שואל עליה מאיזה עם היא ובת מי היא שנתגדלה בתרבות ודרך ארץ:

כיון שראה ראש הפלשתי בידו. כ"ה גם באגדת שמואל. וזה פלא כי ראש הפלשתי הביא אח"ז בשובו מהכותו. ואולי יתפרש שראה כמו שהבין. כי הבין ממנו שיביא את ראש הפלשתי בידו אחרי שראה בו אומץ הלב ואותות מלכות כדאיתא בפ' הערל על פסוק וילבש שאול אל דוד מדיו:

א"ל א"כ אדומי ולא אדומית כו'. פי' וזה אי אפשר דהא תנן מצרי ואדומי אחד אנשים ואחד נשים כדאיתא בפ' הערל:

אמר לו אנשים. למה נתרחקו כצ"ל :

להוציאך חלק אי אפשר כו'. ולהכי אמינא לך קצת טעם אבל עיקר טעמא משום רות המואביה ונעמה העמונית שעתידות לצאת מהם כדמשמע שם בגמ'. או מפני שלוט

נתכוין לעבירה ולא בנותיו כדאיתא בב"ר פנ"א. א"נ עיקר טעמא לא איתגלי לן כטעם אפר פרה ועזאזל ודומיהם שהם חוקה:

לאיש נותנין שכר כו'. פי' לאיש ראוי להיות מהנותנין שכר שיש לו ממון ולא לאשה ומטעם זה נתרחקו האנשים ולא הנשים וע' בב"ר פנ"א:

רבתה רפתה לה. רבתה הוא מלשון רב ומורה ורפתה הוא מלשון רפואה ותקנה ופי' שנעמי למדה ותקנה מעשיה וגי' הילקוט חמותה מאלפה לה. והכל הוא ענין אחד:

פסקה ז

מעט תפיס לו. ומפרש כי מעט קאי על מאז הבקר ועד עתה כי מעט לקטה כל הזמן הזה. וכ"ש שימעט לזו אשר שבתה הבית המצפה ללקט אשר תביא:

פסקה ח

על שם לא יהיה לך וגו'. משום דק"ל כיון דכתיב אל תלכי ללקט בשדה אחר למה כתיב עוד וגם לא תעבורי מזה. לכן דריש לא תעבורי על העברת הדת. ובענין זה דריש גם כל הכתובים על שמירת הדת להתרחק מעבודת כוכבים ולהתקרב אל דרכי הצדיקים:

התשחק בו כציפור וגו'. הכתוב הזה נאמר בלויתן כי לעתיד יהרגהו לצדיקים ומעורו יעשה להם סוכה:

פסקה ט

אלא אחר העינים כך ישראל אין יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם כצ"ל וכ"ה בחזית:

לבלתי נגעך שלא לדחוק כצ"ל. ופי' כי ישראלים מוזהרים שלא יונו ולא ילחצו את הגר כדכתיב וגר לא תונה ולכן לא תפחדי פן תהיה לבוז בעיניהם ויתקלסו בך כי צדיקים הם שומרי תורה ולא יגעו בך לרעה:

הצדיקים שקרויין כלים. הכוונה כמו כלי המלחמה מגינים בעד אנשי קרב כן הצדיקים מגינים על בני דורם:

שמשם היו שואבין רוה"ק והבטיח לה כי לא רחוקה היא מרוה"ק ככל המון בית ישראל ומביא את הכתוב ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה כי מעיני הישועה הוא המקור העליון המשפיע כל טוב וגם רוח הקודש לכל הדבקים בה':

פרשה ה

פסקה א

הוא היה עם דוד וגו'. עיקר הדברים הובא פה לדרוש כי בשביל מאשר ישאבון זכתה שיצא ממנה דוד דכתיב גביה וישאבו מים וגו' דמדריש בסוף הסימן בשבח דוד. ואגב זה דורש כל הכתובים הסמוכים לו:

בחקל סומקתא. פי' בשדה אדום כי גם הארץ היתה שם בשאר מקומות אדומה. ופס הוא חלק ורשב"ן מפרש שמשם פסקה המלחמה. כי היא היתה האחרונה שנלחם דוד עם הפלשתים:

ענבותן. ובירושלמי הגירסא ענבה שלהן יפה כשל שעורים. ונראה כי הב' הוא במקום פ"א ופי' ענף שלהן וכן במשנה פאה פ"ו כאלו היא ענוה של שעורים ובערוך פי' קמה והרמב"ם והר"ש פי' גרגרים:

אלא מלמד כו'. פי' דהך הצלה היא שלא אבדו את השדה אפי' ע"מ ליתן דמים כמו שחשב דוד אלא החזירוהו לבעלים. ונחשבה להצלה כיון שהשדה היה יקר בעיני הבעלים כמלא כרכום ולא חפץ במחירו. ומשום דהוראת הדין אינה מתבררת ביחיד כי אם בשלשה כדלקמן לכן כתיב ויצילוה בל"ר. ויען כי באמת היתה ההצלה ע"י אחד וזה שמה בן אגא שהכה את הפלשתים לכן כתיב בשמואל ויצילה בל"י. ואע"ג דחד קרא קאי על חלקה של עדשים וחד קרא על של שעורים מ"מ משוינן זה לזה. כי כל מה שאירע באחת אירע לשניה:

ושתי שדות היו. בא לתרץ הרומיא כתוב אחד אומר שעורים וכא"א עדשים. והרומיא של ויצילוה על ויצילה מקומה אחר אין למדין ממעשה וכ"ה בירושלמי:

פשיטא ליה לאבד וליתן דמים. פי' הדברים כי היו שתי שדות ודוד היה צריך לאבד אחת. וליתן דמים פשיטא ליה דמותר לאבד. ורק הספק היה לו לאבד בלי דמים. האם יאבד את של שעורים משום שהוא מאכל בהמה ויניח של עדשים מפני שהוא מאכל אדם. או יאבד את של עדשים ויניח את של שעורים מפני שהיא חייבת בחלה ומביאה ממנה העומר. ופשטיה ליה כי אסור גם לאבד ולשלם הדמים וכדאיתא בב"ק סו"פ הכונס אך שם הבעיא באופן אחר ע"ש:

ושתי שנים היו. בשנה אחת היתה של שעורים ובשניה של עדשים. ומקשה ולמה שאל בשנה השנית ולא פשט מהמעשה שהיה בשנה שלפניה. ומשני שאין למדין ממעשה ובירושלמי הגי' שאין למדין משנה לחברתה. ושתי הנוסחאות יתפרשו באופן אחד כי אם השנה הראשונה היתה של עדשים אין למדין על שנה שניה שהיתה של שעורים כי

פן משום שחייבת בחלה ומביאה ממנה העומר חמירא. וכן להפך אם הראשונה היתה של שעורים אין למדים על עדשים שהוא מאכל אדם. וכן יתפרש אין למדין ממעשה של שעורים על של עדשים דשמא חמירא האחת מן השניה וכמו שפירשנו ואין דומה מעשה השנה הראשונה לשנה השניה:

הלכה נצרכה לו. כי מפני שתיית מים טובים לא הסתכן אנשים להביא ממחנה פלשתים. אבל הוא היה צריך להבקיע במחנה פלשתים ולבוא אל הסנהדרין לשאל הלכה. ואם שלשה יביאו את ההלכה תתברר יותר וכל ספק אשר יפול בתשובה יוכלו היטב לברר. ודוד לא חפץ לעשות מעשה בזה כדי שלא תקבע ההלכה על ידו שהוא היה הראשון אשר ע"י נתפרסמה ההלכה אבל בקש מהם כי יקבעו כן במסכת לדורות שהמלך פורץ גדר וכו'. אבל הוא לא חפץ לעשות כן:

הלכות שבויה כו'. זה הוא מה שנשנה במשנה וכל העם בוזזין ונותנין לו והוא נוטל חלק בראש. ואמרינן בסנהדרין פ"ב מחצה למלך ומחצה לעם וע"ז שאל דוד ולא חפץ לנהוג כן. ואע"ג דדין זה ילפינן בירושלמי משלל דוד אולי ר"י חולק על זה ויליף משלמה כדאיתא בבבלי:

בנין ביהמ"ק תבע. פי' ששאל באחד מדיני בנין ביהמ"ק והשיבוהו. ומ"ש ולא אבה דוד לשתותם פי' שלא עשה מעשה כדבריהם:

פסקה ג

הוגד לי בשדה. היינו מ"ש לעיל פ"ד כל הנשים שוחחות ומלקטות וזו יושבת. ומ"ש כל אשר עשית את חמותך הוא מה שעשתה בבית:

ותעזבי אביך ואמך. בעל א"א מגיה אביך זה אביך וודאי אמך אומתך ע"כ ודרשו אמך על אומתך ולא כפשוטו. משום דאמך הוא בכלל בית אביך בכ"מ. כדאשכחן באברהם ומבית אביך וכן ה' אשר לקחני מבית אבי ולא מזכיר את האם בפרט. ומהאי טעמא דריש אביך ואמך על עבודת כוכבים:

שאלו תמול שלשום לא היית. בירושלמי פ' הערל הגירסא אלו באת אלינו מתמול שלשום לא היינו מקבלין אותך ועמ"ש בזה בריש פ"ד:

פסקה ד

א"ר חסא שלמה שלמה רמז שלמה יעמוד ממך כצ"ל :

וכנפים לשמש. בילקוט גריס הכי כנפים לשחר אשא כנפי שחר. והנה רבים שמו לב על החמשה מיני כנפים אשר מנה פה ומסיים שהצדיקים חוסים בצל כנפי מי שאמר והיה העולם ופנו אל הדרש פניהם. ולפי הפשט נראה כי חמשה כנפים המנויים פה המה

המביאים תועלת לבני אדם ומרחיקים ממנו הנזק וכמו כנפים לארץ. הלא הארץ תתן מזון ותכין טרף לכל חי. וכן כנפים לשמש כי היא תביא מרפא בכנפיה וגם תבשל את תבואות הארץ וכדכתיב וממגד תבואת שמש וכן תביא חום ותציל מן הצנה. ולגירסת הילקוט כנפים לשחר זה נאמר על השתדלות האדם להביא מסחרו מארץ מרחק בימים ובמדברות וכמו"ש שם אשא כנפי שחר אשר פי' כי אם אשכים להלוך עד אחרית ים למצוא חפצי. וכנפי החיות הוא התועלת המגעת מהן לארבע היסודות וכמו"ש הרב בח"ג בדמות ארבע חיות וארבע פניהם. וכנפי הכרובים וכנפי השרפים הוא התועלת המגעת מן הנבדלים. כי הכרובים המה דוגמת מלאכי אלהים כידוע והשרפים הם שכלים נבדלים. והמה פועלים על הדעת והתבונה הנבדלות מן החומר. ואומר כי כל אלה התועליות הבאות לבני אדם מאלה חמש הכנפים גדול כח של צדיקים שהמה לא ישתמשו באלה התועליות להנאת גופם ותענוג החומרי. אבל עיניהם תמיד אל ה'. ועליו ישליכו יהבם. וכל עמלם ופעליהם הוא רק למלא את דבר ה' כי הוא לבד למו למחסה עוז ובצל כנפיו יחסיון. ויתכן לומר עוד כי השגחת ה' והשפעתו לבני אדם הוא לפעמים בהנהגה הטבעית וזה כנפים לארץ המורה על חוקי הטבע. ולפעמים הוא ע"י מערכות הגלגלים וזה כנפים לשחר הבאים מגלגל היומי וכן כנפים לשמש אשר בטבעה להביא טובה ומרפא. ולפעמים הוא ע"י עולמות העליונים ע"י מלאכיו עושי רצונו וזה החיות הכרובים והשרפים אבל הצדיקים המה מושגחים מהקב"ה בעצמו בלי ממוצע כלל. ויתכן לפרש עוד כי מציאות ה' נודעת או מהפעולות הנראית בארץ. או מהשכל המורה לאדם כי יש אלהים בארץ. או מהשגחה השוררת בארץ ומנפלאות ונסים אשר נעשו לעיני בני האדם ידעו כי יש אלהים בארץ היוצר הכל ומשגיח ומנהל את עולמו. אמנם אם טובה האמונה הבאה לאדם על ידי הראיות והמופתים האלה. אבל טובה וחזקה וישרה היא האמונה הבאה מן התורה והקבלה האלהית. וז"ש שמענו שיש כנפים לארץ המרימה את האדם בכנפיה לדעת כי יש בורא עולם ומלואה. ויש כנפים לשחר וזה גלגל היומי המניע את הכל והוא משל על השכל המורה לאדם כי יש בורא ומנהיג ומשגיח על כל הארץ. ויש כנפים לשמש כי השמים מספרים כבוד אל והשמש בתקופתו יגיד על מעשה ידי היוצר. ויש כנפים לחיות כרובים ושרפים וזה כנגד הנסים הנעשים על פי הרוב ע"י המלאכים אשר הם שלוחי השגחה ועושים המעשים כנגד הטבע אשר על ידיהם ידע האדם את אלהיו ועתה הוא כי כחן של צדיקים אשר באמונת התורה והקבלה יחיו גדול מכל אלה כי המה בצד כנפי אלהים יחסיון. וממנו ידעו את מציאותו. ולכן

דבקים הם להקב"ה בלי ממוצע ובלי עזר זולתו. וכן הוא חלק של עושי צדקה וגומל חסד. יתקרבו לה' בלי ממוצע ועזר:

פסקה ה

ודכוותה ונבח הלך וגו'. עי' ברמב"ן סוף פ' מטות:

פסקה ו

ר' יוחנן פתר בה שית שיטין כו'. משום דק"ל למה יספר לנו הכתוב דברי בועז דאמר גשי הלום וגו' ופרט ג"כ וטבלת פתך בחומץ הלא כן דרך כל חונני דלים. וגם מה אתא לאשמועינן בזה שישבה מצד הקוצרים. וכ"ש דקשה כי לא לכבוד הוא לבועז שלא האכילה אלא דבר קל וכמו"ש לקמן אלו ידע בועז שהקב"ה מכתיב עליו ויצבט לה קלי וגו' עגלות מפוטומות היה מאכילה ולכן דריש ר"י כי הכתובים והספורים האלה באו לרמז דברי נבואות. ולשיטה האחרונה דמדברים מבועז אין קשה מה אתי לאשמועינן. דאתא לאשמועינן שמוציאין חומצניות לגרנות. ושנתן לה קליל וזה מעט ושרתה שם ברכה:

שנוצדה ממנו כו'. דריש מצד לשון שממה דמתרגמינן צדיא. והקוצרים רמז למלכות שהדברים נקצרים ונחתכים על פי המלך. ולכן ויצבוט לה קלי הבא מן הקציר רמז להחזרת המלכות:

דא"ר הונא כל אותן ו' חדשים כו'. עיין בפ"ק דר"ה בירושלמי שם המאמר באריכות ומוכיח מסתירות הכתובים:

מלאך ירד בדמות שלמה כו'. בב"ר פי"א ובגיטין מסופר כי נטרד ממלכותו ע"י אשמדאי:

כירומניקאה. בירושלמי גרסינן בבירומנקיאה ופי' שלשלת מונייק העשוי לצואר או לזרוע כמו אצעדה ודריש בחחים מענין חח ונזם:

וסתמו כל החלונות של מעלה. זה א"א לפרש כפשוטו אבל הכוונה הוא על זכות אבות או זכות מעשים ההולכים לפני תפלת המתפלל ועושים דרך לתפלתו כי תקרב אל ה'. ומה"ש קטרגו עליו כי לא תועיל כל זכות לקבלו בתשובה. עד שמצא הקב"ה צד המועיל והוא כדי שלא תנעול דלת בפני השבים והיינו חתירה תחת כסא הכבוד כלומר מפני כבוד ה' קבל תשובתו. או פי' החתירה שתחת כסא הכבוד שהוא מיוסד על החסד כדכתיב והוכן בחסד כסא ובמדת החסד קבל תשובתו:

כגואל הראשון כך גואל האחרון. עמ"ש בחזית פסוק דומה דודי לצבי:

אר"י את שמע מינה תרתי. פי' חדא מתרתי וע' בויק"ר כי שם הגירסא יותר מבוררת ועמ"ש שם:

שאלו היה ראובן יודע כו'. אין הכוונה שאם היו יודעים שכבודם ישגא ע"י מה שנכתבים מעשיהם בספר היו מתאמצים יותר במצוה זו. כי זה רחוק לומר אשר השלמים האלה יעשו טוב וחסד למען הכבוד. אבל הכוונה היא כי אם ידעו אשר מעשיהם יקומו למשמרת לדורות הבאים שילמדו מהם לעשות כמעשיהם אז התגברו עוד לעשות למען יתגברו גם הדורות הבאים הרואים מעשיהם כתובים בספר ויעשו כמוהם. ואף כי המעשה הטוב מצד עצמו היה יקר בעיני השלמים. מ"מ יש לפעמים סבות שונות המניעות גם את החרדים על דבר ה' לעשות הטוב בשלימותו. הא' שיקומו עליו אנשים רעים ביד רמה ויפריעהו במעשיו. ולזה מביא מראובן שלא טען את אחיו בכתפו כי פחד פן ימנעוהו אחיו. אמרם אם ידע כי הוא יקום לאות ולדוגמא לדורות אז לא בקש תחבולה להציל את יוסף אבל מסר את נפשו על הדבר הזה והטעינו על כתפו להצילו. הב' היא שיפחד פן ילעגו עליו וכמ"ש הטור או"ח בראש ספרו. ולכן להסתתר מפני הלצים יעשה הטוב באופן שלא תשלוט עליו העין וע"ז מביא מאהרן כי אם ידע אשר מעשהו יהיה לאות ולמשל לדורות הבאים לעשות כמוהו אז לא פנה אל הלצים הלועגים עליו ויצא בתופים ובמחולות אף כי בזה נתן מקום ללצים להתלוצץ. הג' היא מפני שוט לשון שיאמרו עליו כי כוונתו ליוהרא ורק להתגאות בקהל יעשה הטוב וע"ז מביא מבועז אף שהיה נתן מקום לבעלי לשון והולכי רכיל לאמר כי חפץ בנערה הזאת ולכן קרב אותה אליו בכל זאת אם ידע כי הוא יהיה דוגמא לדורות אז האכילה פטומות ולא שם לבו אל החושדים אותו בזה. תכלית הדברים כי ר"י בא ללמדנו שלעולם ישתדל אדם לעשות טוב וחסד. ואל ישים לבו למניעות שונות אשר ימנעוהו מהם:

פסקה ז

ר' יוחנן היה מבדר כו'. היה מפזר סלעים במקום אשר ימצאם רשב"ב ויקבצם מבלי שיתבייש בעת שיקבלם בידו. וכן היה מפקיר גדישו כדי שיזכה רשב"ח מן ההפקר. ומביא פה המעשה לפרש את הכתוב וגם שול תשולו לה מן הצבתים כי צוה לנשל מן הצבתים כדי שתלקט מן האדמה ולא תבוש. וכן הוא בילקוט שעל מ"ש גם בין העמרים תלקט. א"ל אינה מקבלת א"ל וגם שול תשולו לה מן הצבתים ולא תודיעוה אלא אתם רואים עומר יחידי עשו אותו שכחה:

פסקה ח

דתנינן האיפה ג' סאין. אע"ג דמתניתין היא ומה אתא ר"י לאשמעינן. י"ל דאתא לאשמעינן כי האיפה הכתובה בתורה אחת היא עם המוזכרת במשנה:

פסקה ט

יותר ממה שבע"ה כו'. כי מכסת הכסף אשר יתן לעני יגרום שכספו יתברך בשביל זה שבעתים. וכן העשיר הנותן לחם לעני להחיות נפשו. יצילהו העני בזכות הצדקה ממיתה כי צדקה תציל ממות. ובזה גם זה הדבר אשר העשיר יביא לעני. יביא העני להעשר רב יותר:

יען וביען הוא יען הוא עני. לפני זה דרש את המקרא וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך כי אם לא תחזיק בו תביא את העניות עמך. ואם תחזיק בו אז תטיב עם נפשך וכמו שמפורש בויק"ר. ועתה דריש את הכתוב יען וביען הכתוב בתוכחה בענין שמיטה. ודריש יען הוא אותיות עני. בשביל שלא נהגת בשמיטות כדין דכתיב שם ואכלו אביוני עמך. ואתה גזלת את העניים לכן יהיה עליך יען אותיות עני. כי ירדו מנכסיהם ויגלו מן הארץ:

א"ר שילא. בויק"ר הגירסא א"ר דנוהא האביון הך מסכינא הב הונך מיניה ונראה שפי' דנוהא ממקום ששמו נוהא אבל כאן שהגי' דכוותה ופי' אהא מסכנא וכו' דדריש האביון הב הון בנוטריקון ור"ל זה העני מסבתו תתן הונך ר"ל שתאבד ממונך כשיצעק עליך אל ה':

גלגל היא שחוזר בעולם. וגם העשיר איננו בטוח שלא יבוא לידי עניות וכמו שאמר דדמי לגלגל אנטילייא דמלא מתרוקן כו' ולכן המטיב עם העני מטיב עם עצמו וכדגרסינן בשלהי שבת לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו שאם הוא לא בא בנו ואם בנו לא בא בן בנו שנאמר כי נגלל הדבר הזה תנא דבי ר"י גלגל הוא שחוזר בעולם א"ל ר"ח לדביתהו כי אתי ענייא אקדים ליה רפתא כי היכי דליקדמו לבניך דכתיב כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם. ולכן המרחם על העניים ירחמו גם על בניו או על בני בניו:

נקמתן של ישראל ביד ענייהן. פי' כי אם יחטא האדם יאריך ה' אפו אבל כאשר יקרא העני אל ה' כשיקפוץ ידו ממנו אז יתעורר עליו הדין והיה בך חטא פי' כי תקבל מהר העונש על החטא אשר בך ולא יאריך ה' עוד לך את אפו. וע"ע הגירסא בזה בויק"ר פל"ד ומ"ש שם:

דלמא כו'. פי' מעשה בר"י ור"ל שירדו לרחוץ בזה המרחץ של טבריא ופגשו בעני. ויאמר להם תנו לי צדקה. ואמרו לו כאשר נצא מן המרחץ אז ניתן לך. וכאשר יצאו מצאו שמת. אמרו יען כי לא עשינו עמדו חסד בחייו נתעסק במותו. וכאשר החלו לטהר את בשרו במים מצאו אצלו כיס מלא דינרין. ואמרו יפה א"ר אבהו צריכין אנו להחזיק טובה כו'. ומה שבאמת לא נתנו לו כאשר בקש מהם אולי לא היה בידם. וחשבו כי בצאתם מן המרחץ ילכו לביתם ויתנו לו:

מיד היה נענש למיתה. אבל השתא דשכיחי רמאין איכא התנצלות אם אינו נותנו בשביל שצריך לדקדק אחריו ומה דכתיב והיה בך חטא מיירי אם יודע שאינו רמאי:

פסקה י

והאשה עשתה אותו קרוב בתמיהא דכיון דגדול הדור היה הי' לה לומר אנו קרובין לו דהם טפלים אליו ולא הוא להן. ותשובת התמיה חסרה ובילקוט גריס בוא וראה כמה כחה של צדקה בועז גדול הדור היה ואת אמרת האיש טפל לה קרוב לנו האיש. ופי' בשביל כח הצדקה שיותר ממה שבע"ה עושה עם העני. העני עושה עם בעה"ב כדלעיל ולכן נעשה בועז טפל אליה:

פסקה יא

בוודאי מואביה היא. כלומר לכן יכנה אותה פה בשם מואביה מפני רוע דיבורה שאמרה עם הנערים ושנתה את דברי בועז שאמר עם נערותי וגירסת הילקוט וודאי מואביה היא שהוציאה עילה על אותו צדיק הוא אמר וכה תדבקין כו':
שלשה חדשים להודיעך זכות בועז שהניחה ג' חדשים ללקט בתוך שדהו:

פסקה יב

מטנופת עבודת כוכבים שלך. פי' פן יש לך כלים אשר עליהם חקוקה צורת חמה ולבנה תסירי מעליך:

פסקה יג

ויזדווג לי גרסינן ופי' אם אתקשט ברחיצה וסיכה ומלבוש שמא יפגע בי אחד מן הפריצים ויחשבני לזונה ופי' אלי מענין אלי תבוא ולפי שהוא רמז לגנאי. לכן הוא קרי ולא כתיב. ואעפ"כ אמרה אלי ליישב הדברים והיינו שלא תתקשט תחלה אלא מתחלה תרד הגורן ואח"כ תתקשט וכמ"ש בפ' אלו קשרים על הפסוק תן לחכם ויחכם עוד ע"ש. וגירסת הילקוט אעפ"כ כל אשר תאמרי אלי אעשה אלי יסורו הדברים. ופי' אע"פ שהיא מסתכנת בזה בכל זאת היא מקבלת כל דברי נעמי:

פסקה יד

במואב כתיב אני ידעתי נאם ה' וגו'. ע' בזה הגירסא בב"ר פ' נ"א ובמ"ש שם:

פסקה טו

מאי וייטב לבו כצ"ל והשאלה היא דלא נוכל לפרש כמו כטוב לב המלך ביין דלא מסתבר שבועז ישתה וישכר לכן מפרש שברך על מזונו ובילקוט הגירסא שבירך כו' הטוב והמטיב ודריש וייטב לבו על הטוב והמטיב וזה קשה דהטוב והמטיב תקנו על הרוגי ביתר ימים רבים אחר בועז. וכוונת המדרש יש לפרש ע"פ מ"ש התרגום. ואוטיב

לביה ובריך שמא דה' דקביל צלותיה ואעדי כפנא מן ארעא דישראל. וז"ש הכתוב וייטב לבו ששמח שהקב"ה קבל תפלתו וסר הרעבון:

שהיה מבקש אשה. ואשמעינן שמה' יצא הדבר שנזדמנה לו רות בעת שהיה מבקש אשה. וכמו דאמרינן לעיל פ"ג מי כמוך חסין יה שמוציא הדברים בעונתן. ופי' וייטב לבו שלבו מצא את הטוב אשר בקש:

לפי שהיה אותו הדור שטופים בזמה. אולי סובר שאיוב היה בימי שפוט השופטים כדאיתא בפ"ק דב"ב ושמה ילפינן דדורו של איוב היה שטוף בזמה ויליף מקרא הן אתם כלכם חזיתם ע"ש:

ואין דרכן של צדיקים לעשות כן כו'. פי' כי הדור היה פרוץ בזמה וזה אין דרך הצדיקים רק מעשה הרשעים הוא ולכן פחד בועז פן יגנבו מגרנו לתת אתנן כי החשוד על הזנות חשוד ג"כ על הגניבה. ולפי שהצדיקים רחוקים מן הגזל וממונם חביב עליהם. לכן שמר בועז לבדו את הגורן ולא האמין בעבדיו אשר חשד אותם פן גם הם פרוצים בזמה. וחשודים הם ג"כ על הגניבה:

פרשה ו

פסקה א

חצות לילה אקום להודות לך גו'. משום דק"ל למה יספר הכתוב ויחרד האיש וילפת. לא הי"ל רק מה שמצא אשה שוכבת מרגלותיו. לכן דרש דבא לספר חסדי ה' כי אף שחרד חרדה גדולה והיה לו לבועז לקללה ולגרשה מעל פניו ואז לא נולד דוד. וה' נתן בלבו לברך את רות וקרב אותה אליו:

כנור ונבל היו נתונים כו'. עי' בזה בברכות פ"ק:

משפטים שהבאת על פרעה כו'. משום דמשפט וצדקה המה שני דברים הפוכים. כי במקום שיש משפט אין צדקה וכמו שהוקשה לרז"ל בפ"ק דסנהדרין על הפסוק ויהי דוד עושה משפט וצדקה. ואיך אמר פה הכתוב על משפטי צדקך. לכן מביא מעשה ה' במקום אשר היה משפט לאחד וצדקה לשני. ודריש ג"כ חצות לילה כי אז הוא עת רצון כדאיתא בריש אורח חיים. והביאו המעשים האלה שהיו בחצות לילה בעת רצון. מפני שהן מחרידות את האדם. פי' שהן בורחות למקומות השוממים ובהרים וביערות ולב אדם חרד ללכת אחריהן מפני הסכנה וקרא עליו המקרא דרך מליצה חרדת אדם אשר יחרד האדם בלכתו לצוד יתן מוקש והוא הפח הניתן על הארץ לצודן. ואיידי דהביא האי קרא דריש ליה ג"כ לפי' האמיתי שמי שנכון לבו בטוח בה' לא יפחד מן המוקש אשר

תביא החרדה. וכמו ביצחק ובועז [ואולי דריש חרדת אדם זה האץ ומהיר ברגליו לעשות בלי התבוננות וזה יתן מוקש. ומצינו השרש חרד על הוראת פחז ומהירות וכמו יחרדו כצפור ממצרים ועוד רבים כאשר תמצא בשרשים אבל ובוטח בה' גם אם ימהר ויאיץ במלאכתו ישוגב. וזה שמביא מיעקב ורות ששניהם מהירים היו במעשיהם. ביעקב מפורש שאמר לו יצחק מה זה מהרת למצוא וגו' וכן רות מהרה לבוא אליו בחצי הלילה ולא אמרה לו מזה מקודם. הלא זה פחזות ומהירות היא מאד ובכל זאת באשר בטחו בה' במעשיהם נשגבו גם בפחזותם. ואולי בשביל זה מביא את המשל מצפור ואמר מפני שמחרידות את האדם פי' שצריך למהר לנוס אחריהם. ולא רחוק לאמר דדריש גם ויחרד הכתוב ביצחק ובבועז לא מהוראת פחד ורעדה. כי צדיקים כאלה לא ידעו פחד. אבל הוא מהוראת תמהון על המעשה הבא פתאום. ולא עלה על לבם מזה לפני זה מאומה]:

לפתתו כחזזית. אחזתו כחזזית הנאחז ודבק באדם. ודריש וילפת לשתי הוראת. מהוראת אחיזה וכמו וילפת שמשון שהוא לשון אחיזה ומלשון או גרב או ילפת:

התחיל ממשמש בשערה. דריש מלשון והנה אשה ולא כתיב כי אשה משמע שאחר שחרד ונסתפק ונתמה וילפת נתחדש לו שהיא אשה וכן דריש מלשון והנה שנתחדש לו שהיא אשה טהורה:

שנאמר ויאמר מי את ל"ג. ופה מתחיל דרשה אחרת מס"ד ופרשת כנפיך וגו' אר"ב ארורים הרשעים וכו':

פסקה ב

בועז היה בן פ' שנה ולא נפקד. ולפ"ז סובר שאבצן איננו בועז דהא לאבצן היו ל' בנים ומתו כמ"ש בגמ'. ור"ל דאמר שהברכה היתה לרות יוכל לסבור שאבצן הוא בועז:

בת ארבעים שנה כו'. כדלעיל בפסוק ותאמר רות המואביה אל נעמי:

כיון שנשאת למחלון. זה הוא למותר וכן בילקוט ליתא:

פסקה ג

שלמון ואלימלך וטוב היו אחים. וזה צ"ע דא"כ איך נאמר בקרא ממשפחת אלימלך ושמו בועז הלא אחיו היה:

היו אחים וטוב ובועז בני שלמון היו. ולפי שטוב הבכור קאמר כי יש גואל קרוב ממני. ורש"י בפי' המקרא הביא תוספתא דתני אריב"ל שלמון ואלימלך וטוב אחים היו. ובירושל' קרוב ממני שהוא אח ואני בן אח:

לדודו אחיו. כדקאמר אברהם ללוט כי אנשים אחים אנחנו להיותו בן אחיו. וה"ה בן האח לדודו להיותו אחי אביו:

פסקה ד

שהוא קונה סחורה בנערותו כו'. כי לפי הטבע המסחר שעושה אדם בנערותו הוא יותר טוב מבזקנותו. כי בנערותו ידיו חרוצים ומלאות עבודה משא"כ בזקנותו שהוא מתרפה במלאכתו. וכן במעשים טובים ובלמוד טובים בנערותו מבזקנותו וכמו דאיתא באבות הלומד ילד למה הוא דומה כו'. מ"מ לפעמים ימי הזקנה מועילים יותר למסחר ולתורה. ולכן אל יתיאש אדם מן הרחמים:

כשהוא טוב מראשיתו. פי' אם גם בראשיתו היתה מחשבתו לטובה אז טוב גם אחרית הדבר ולאפוקי מאלישע שתחלת מחשבתו בלמודו היתה שלא לשם שמים. לכן לא היה אחריתו טוב:

א"ל עד כאן תחום שבת. אע"ג דהוא לא היה חושש לזה אפשר דלא חפץ לצער לר"מ או דחפץ להראות לו חכמתו:

ועד כדון מקבלין. פי' האם מקבלים גם בעת הזאת אשר אין בכחו עוד להיטיב מעשיו ואין בידו עוד להרע:

ופירש טליתו עליה. פי' כי לקח את המת ברשותו וע"ד שנאמר בבגדו בה ודרשינן כיון שפירש טליתו עליה ועי"ז זכותו תגין עליו:

ואל יהי חונן ליתומיו. דאע"ג דלא יומתו אבות על בנים. כשהפליגו ברשע גם זרעם נדחה וכדמייתי בפ"ב דחגיגה לא נין לו ולא נכד בעמו:

כך העמיד. היינו ר"מ שלמד תורה לכל ישראל:

ונזדרזו עליו כל אחד ואחד בשבועה. מה שאמר כל אחד ואחד משום דאמרינן בפ"ב דסנהדרין תקפו של יוסף ענוותנותו של בועז ופירש"י דבר גדול של יוסף כדבר קטן וקל שבבועז. ומזה ידענו כי לא הושוו כולם כי יש בהם מדרגות ולכן אומר כל אחד ואחד פי' כל אחד לפי ערכו ומדרגתו. כ"כ בעל שרש ישי ונכון הוא. ומה שהיו צריכים לשבועה כי לכל אחד היה היתר בדבר מיצרו כדאמרינן לקמן בבועז שהיה יצרו מקטרגו וכו' וכן דוד היה לו צד היתר לפגוע בשאול משום הבא להורגך השכם להורגו. לכן קפצו ונשבעו כדי שיפרשו מפני השבועה. וכן ביוסף כדי שלא להסית עליו חמת אשת אדוניו היה יכול להתיר את עצמו להיות עמה בקירוב בשר ולהפיס דעתה כדאיתא לכן חזק את עצמו בשבועה שלא לבקש עוד היתר לנפשו:

יוסף ודוד ובועז. מה שהקדים דוד לבועז כתב בעל שרש ישי דמונה מתורה ונביאים וכתובים כסדר הזה א"נ שדרך המדרש למשבק ענינא דקאי עליה לבסוף והכא עליה דבועז קאי:

וחטאתי לה' אכ"כ כו'. הנה הוא מפרש לאלהים הוא נפרד מן וחטאתי והוא לשון שבועה. ומוכיח כי אם תפרש כי יחטא לאלהים היה לו לומר וחטאתי לה' אשר בזה ידעה גם היא כי לה' אלהי ישראל יחטא. אבל לאלהים הלא היא תכחישהו ותאמר כי זה לא נחשב לחטא לאלהים. כי היא לא תבדיל בין קודש לחול:

ויאמר דוד חי ה' וגו'. דק"ל למה כתיב עוד ויאמר דוד פה הלא נזכר לפני זה ויאמר דוד אל אבישי ולכן דריש כי ויאמר דוד הוא שאמר דוד ליצרו חי ה' בשבועה כדי שלא יסיתהו עוד להרגו וכמ"ש לפ"ז או כי ויאמר דוד קאי ג"כ על אבישי ששנה באולתו לדבר על לב דוד שישלח בו יד (שרש ישי):

ר' יהודה ור' חוניא כו'. פלוגתתם היא בזה דלר"י כבר היה יצרו מקטרגו ולכן קפץ בשבועה. ולר"ח עוד יצרו לא הסיתו לזה ורק בועז בחכמתו שראה את הנולד ופחד פן יסיתהו יצרו לכן קפץ ונשבע. ומביא ע"ז הכתוב גבר חכם בעוז בועז ואיזהו חכם הרואה את הנולד. לכן היה לאיש דעת אשר יאמץ כחו להנצל ע"י השבועה שנשבע:

פרשה ז

פסקה א

שנשתהתה שש שעות. וקמ"ל כי שש שעות כבש בועז את יצרו:

פסקה ב

שלא ירגיש בה בריה כצ"ל. ופי' שלא ירגישו אנשים כי אשה עמדו. ובילקוט גריס שלא ירגיש בה אחד מן הבחורים ואיננו נכון שהרי אמרינן בסמוך שהיה מהלך עמה לשמרה מן הבחורים:

בזכות וימד שש שעורים כו'. פי' לעולם שש סאין ומה דמקשה וכי דרכה של אשה לשאת שש סאין מתרץ דבועז נתן לה כפי אשר היה ביכלתה ובכחה לשאת. וה' נתן לה כח לשאת עד שש סאין כדי לרמז לה שיעמדו ממנה ו' צדיקים בזכות נדבת לב בועז. וכן תמצא מפורש בתרגום:

וכאו"א בהן שש מדות. משום דכתיב וימד שש שעורים וכתיב שש שעורים האלה. מדריש על שש צדיקים אשר בכל אחד שש מדות. שתי פעמים שש:

יאשיה שנאמר והי' כעץ שתול וגו'. דכיון דירמיה התנבא גם בימי יאשיה. ולא מצינו משובח ביראת ה' כמוהו כדכתיב וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' מסתבר דהאי קרא עליו קאי דמירי ביראת ה' וכמ"ש רז"ל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה

הוא דומה לאילן ששרשיו מרובים שנאמר והיה כעץ וגו' וגם עליו יצדק מה שנאמר שם ברוך הגבר אשר יבטח בה':

פסקה ד

אלא אמרה לה מה את. ומה שאמרה מי את מצינו לשון מי במקום מה כמו במנוח מי שמך במקום מה שמך:

פסקה ה

בכל מקום שנכנסו ישראל וכו'. משום דבנתינת שש השעורים רמז לה בענין הצדיקים שיעמדו ממנה כדלעיל דורש ג"כ כי מה שאמר לה אל תבואי ריקם רמז לעתיד כי המלכים שיעמדו ממנה לא יצאו ריקם:

אלא כריקם שנאמר בעולי רגלים כו'. וה"פ אע"פ שמצינו ריקם בכל הני לא ילפינן ריקם דעולי רגלים מחד מינייהו אלא כי הא דתנינן הראיה שתי כסף. דהכי גמיר לה הלכה למשה מסיני כדאיתא בירושלמי דפ"ק דפאה:

פסקה ז

מה לאחורי תרעא הוה קאי. משום דוהנה הגואל עובר משמע כי מיד כשישב בועז עבר הגואל והוא תימא דמי איתרמי מילתא כי תיכף עבר הגואל כאלו היה עומד אחורי הדלת. אלא וודאי מה' היה שהניעו ממקומו והביאו שם מיד. וכיוצא בזה אמרינן בויק"ר פי"ו גבי ויהי הוא מספר למלך והנה האשה אשר החיה את בנה וגו' שמא לאחורי תרעא כו' כמו במדרש דידן:

בועז עשה כו'. כלומר מאחר שנעמי רות ובועז נתכוונו לש"ש ועשו כל מה שבידם לעשות. הושיעם הקב"ה למהר המצוה גם בכל מה שאין בידם לעשות:

פלוני אלמוני שמו. ואע"ג דנקרא טוב. י"ל דשני שמות היו לו. או דנוכל לומר אם יגאלך טוב יגאל אם יגאלך הקרוב ממני טוב הדבר ויגאל:

אלם היה מד"ת. ופלוני פי' מלשון כי יפלא ממך דבר שנעלם ומכוסה ממנו הדין של עמוני ולא עמונית:

איני מערב פסולת בבני כו'. ואע"ג דלפי דעתו שאסורה היא לו משום לא יבוא עמוני וגו' למה אמר לבועז גאל לך אתה האם לדידיה אסירא ולבועז שרי. וי"ל שאע"פ שבועז הודיעהו את הלכה עמוני ולא עמונית מ"מ לא חפץ פה משום שלא נתפרסמה עדנה. וירא פן יפגם זרעו בזה ולז"א גאל אתה אם אתה תרצה לסמוך על הלכה זו ולא תירא מפני פגם משפחתך. קח אותה לך וע' בכתובות בפ"ק על הכתוב ויקח בועז עשרה אנשים:

פסקה ח

מכאן לבית דין שהן ממנין גרסינן והטעם שממנין זקנים בבית המשתאות כדי שלא יקלו ראש לדבר נבלה וכדאיתא בירושלמי דעגלה ערופה בראשונה היתה אימת סנהדרין עליהם ולא היו אומרים דבר נבלה בשיר:

פסקה ט

אם תגאל גאל ואם לא תגאל הגידה לי בב"ד אמר שלא תאמר יש לי אשה וכו'. ופי' משום דהגידה לי מיותר. ולא היה צ"ל רק ואם לא יגאל ואדעה כי אין זולתך וגו'. לכן דריש הגידה לי בב"ד וכמו ואם לא יגיד ונשא עונו היינו בב"ד. והטעם שבקש ממנו להגיד בב"ד. כדי שלא יוכל לאמר אח"ז משטה אני בך כי יאמר אח"ז יש לי אשה וכו' ולכן בקש ממנו להגיד בב"ד את האמת כמעיד בב"ד. ואע"ג דהשתא אכתי לא הזכיר בועז את אשת המת. אבל כוונתו היתה במה שאמר אם תגאל גאל גם על האשה שהיא בכלל הגאולה אלא שהגואל לא הבין בדבר וז"ש כיון ששמע הגואל כן פי' ששמע דברי בועז כפשטן שמדבר רק מחלקת השדה אשר לאלימלך ולא הזכיר את רות אמר וודאי דהיא אזלת רות. שהיא מתה או אזלת לארצה ואיננה עוד ולכן אמר אנכי אגאל בחשבו שאין כאן רק גאולת השדה. ואז ביאר לו בועז את דבריו ביום קנותך השדה מיד נעמי עליך לקחת גם את רות אשת המת להקים שמו:

פסקה י

קניתי כתיב והא מסייעא להההיא דארשב"ן כו'. פי' לכן כתיב קניתי שידע שהוא לא יקחנה משום שלא היה בקי בהלכה של עמוני ולא עמונית ולא יחפוץ בה כדי שלא יפגום זרעו. ובילקוט הגירסא פה משובשת:

פסקה יא

פתר קריא בישראל. זה רק דרך מליצה לתלות הדברים במלות הכתוב ואינם ענין אל הכתובים גם ע"פ הדרש:

בנו אפייא. בא"א הגיה שנו אפייא ופי' ששנו פניהם ממה שהיו בתחלה. שלפנים פנו לה' ועתה לעבודת כוכבים. וגם י"ל דדריש וזאת לפנים בישראל שנשתנו פנים בישראל:

חזרו להיות קונים. הכי איתא בירושלמי בראשונה היו קונים בשליפת המנעל הה"ד וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה שלף איש נעלו וגו' חזרו להיות קונים בקצצה וכו' וכצ"ל גם הכא. ומה דכתיב להלן חזרו להיות קונים במנעל ובסנדל שלף איש נעלו ונתן לרעהו לא גרסינן. ופי' שליפת המנעל הוא בית יד שנקרא האנדשוה והוא

כעין קנין סודר. וכל דברי המדרש מובאים פה לפרש מ"ש וזאת לפנים וגו' פי' כי בימי בועז נהגו בקנין סודר אבל בעת שנכתבה המגילה נהגו בקנינים אחרים:

פסקה יב

שדרך הלוקח להיות נותן ערבון ומשכון לקנוס אותו אם יחזור בו לפי שהוא רוצה יותר בקיום הממכר דמסתמא המוכר עצב והלוקח שמח. ולכן הוא מקדים מיד ליתן ערבון כדי שיתקיים המכר:

שמלתו של ירבעם. שמאחר שקרע את השמלה לקרוע מלכות שלמה וליתן עשרת השבטים לירבעם ראוי הוא שתהיה הקריעה בשלמת ירבעם מאחר שהוא הזוכה במלכות ולא בשמלת אחיה. ורק מטעם שדרך הצדיקים להיות קורעים בשעה שמחלוקת במלכות בית דוד יתפרש על שמלת אחיה. וכ"ה הטעם בשמואל כי לפי הפשט קאי על מעיל של שאול מאחר שהקריעה מורה על קריעת מלכותו. אך מטעם שדרך הצדיקים כו' יתפרש על מעיל של שמואל:

את סבור שירבעם הוא שניגף כו'. פי' מאחר דכתיב אח"ז ויתחזק אביהו וישא לו נשים וגו' וגם ממה דכתיב ולא עצר כח ירבעם עוד משמע דירבעם הוא הניגף מ"מ כיון דנושא המאמר הוא אביהו דכתיב מקודם וירדוף אביה אחרי ירבעם וגו' לכן יתפרש ויגפהו על אביהו. וזה לראיה גם על הכתובים ויתפוש אחיה בשלמה החדשה וגו' וכן בשמואל וישב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע שהוא בשמלת אחיה ובמעיל שמואל אחרי שהם נושאי המאמר בכתובים האלה. וע' בסדר עולם ראיה משנות מלכותם כי ויגפהו קאי על אביה. ומה דכתיב אח"ז וישא לו נשים זה היה מקודם אך אין מוקדם ומאוחר בתורה:

שהעביר הכרת פניהם. כדי שלא יעידו עליהם ויתעגנו נשותיהם:

שחוסדן ברבים כצ"ל. ופי' שחירף ובזה את הרבים מלשון כי חסד הוא וזה הוא חטא כי לעולם צריך להיות אימת הצבור על האדם. וע"ע מ"ש בזה הענין בב"ר ובויק"ר:

פסקה יג

א"ר ברכיה רוב מסובין משל לאה. פירש"י ז"ל אע"פ שרוב החשובין היו מלאה מ"מ מודים שרחל היא העיקר ומטעם זה הקדימו רחל ללאה וכ"ה בתנחומא. ולפ"ז דפה במקום לפיכך צ"ל אעפ"כ וכן הגיה בעל א"א וע"ע בב"ר פע"א השינויים בגירסאות ובמש"ש:

פסקה יד

אמרו כל בנים שהקב"ה עתיד ליתן לך כו'. ולכן אמר אשר יתן ה' לך מן הנערה הזאת. הלא בדידה עסיק דכתיב יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך. אלא לדיוקא אתא שבניו יהו כולם דוקא מן הנערה הזאת ולא מאחרת:

ודכוותה וברך עלי את אלקנה ואת אשתו וגו'. ודייק מסיפא דקרא דכתיב ואמר ישם ה' לך זרע מן האשה הזאת ולא אמר ישם ה' לכם כי לאלקנה ולאשתו דבר. אבל הברכה היתה לאלקנה כי ישים ה' לו בנים רק מן האשה הזאת:

עיקר מטרון כו'. ודייק מדלא כתיב ויפקד ה' את רות וכתיב ויתן ה' לה הריון משמע כי גם מקום הריון היה בדרך פלא:

פסקה טו

מה היום הזה רודה כו'. כלומר כמו השמש הוא המאור הגדול בין צבאות שמים. ומפיץ אור על הכל. כך לא יכלה מזרעך מבית דוד שליט ומאיר לכל העולם. ודייק ממה שנא' בקרא היום שהוא למותר:

אותה הזרע שהוא בא ממקום אחר כו'. אע"פ שבנות לוט לא ידעו מזה כי לא היו נביאות. אבל ה' שם בפיהם דבר אשר יהיה כנבואה אף שהמה לא הבינו מזה. וע' בב"ר ובמש"ש:

פסקה טז

משבעה ראשי האבות כו'. ומפרש אשר היא טובה לך מז' בנים. בשביל שבעה ראשי האבות אשר יולדו ממנה. ויהיה המים של משבעה מים הסבה. לכן טובה היא לך. ולפ"ז רוה"ק נזרקה בפיהן:

פרשה ח

פסקה א

ראב"כ פתח רגזו וגו'. משום דק"ל למה מונה פה היחוס מפרץ עד דוד. לכן מביא הדרש הזה של רגזו אשר מזה נחזה כי רבים היו אשר חרפו את דוד שהיה פסול משפחה. וכנגד המחרפין מונה את סדר יחוסו:

ארגיז יצרך ואל תחטא. פי' דתלחם נגד יצר הרע. ותתיצב כנגדו דברי דעת והשכל שלא יבוא עליך להסיתך ולהתעות אותך מדרך התורה אבל לעמוד במקום רע ולהכעיסו לא טוב הוא. כי פן יגבר עליך יצר הרע וילכדך. ורבנן אמרין אכעיס יצרך פי' שתבוא ותתקרב לדרך עון ותראה לכבוש את היצה"ר ולהכניעו. וכמו דאמרו בפ"ק דע"א ניזל אפתחא דזונות ונכפיה ליצרין. ובשוח"ט הגירסא אכחיש יצרך:

ולא ירחמאל היה בן קדמאי. אין הקושיא למה לא מנה את ירחמאל לפני רם. דהא פה לא חשיב רק את סדר ודורות אשר מהם נולד דוד ואין מקום פה להזכיר את ירחמאל. ונראה דמפרש שם הכתוב ובני חצרון אשר נולד לו את ירחמאל וירחמאל הוליד את רם ומפרש כן משום דשם בפסוק כ"ה כתיב ויהי בני ירחמאל בכור חצרון הבכור רם וגו' הלא רם היה בן לירחמאל. וכן ממה דכתיב אשר נולד לו ולא כתיב אשר נולדו דייק דחצרון הוליד את ירחמאל וירחמאל הוליד את רם וזה שמקשה המדרש ולא ירחמאל היה מן קדמוי פי' הלא לפני רם היה ירחמאל ולמה דלג עליו ומשני משום שע"י שנתעטר באשה נכריה לא נמנה פה ביניהם:

שירה הייתי צריך לומר שבאתי כו'. פי' דדוד חשב כי עתה נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית נגד פשט הכתוב דמשמע זכר ונקבה. וכמו במצרי וממזר דכולל גם הנקבות. וז"ש הנה באתי אמרתי כי עתה באתי בהיתר אל הקהל ולכן עלי לאמר שירה. ומכ"ש כאשר מצאתי כי במגילת ספר כתוב מכבר עלי להתיר הלא עלי לאמר עתה שירה ביותר:

זרע הבא ממקום אחר. וכיון דמרומז מלך המשיח יעמוד מרות אין ספק כי היא כשרה לבוא בקהל. והדרש הוא מדכתיב כי שת משמע שהושתת ממנו העולם. וגם מה דכתיב תחת הבל כי הרגו קין משמע כי הוא יתקן המעוות הזה וגר זאב עם כבש ושלום יהיה בארץ. וסרה קנאת איש מרעהו: